

**A II. VILÁGHÁBORÚ KÖVETKEZMÉNYE A MAGYAR NEMZETI
MŰKINCSTÁR ALLOMÁNYRA, A KÖZ- ÉS MAGÁNGYŰJTEMÉNYEKBŐL
ELHURCOLT MŰVÉSZETI ALKOTÁSOK ÜGYEINEK
MINISZTERI BIZTOSSÁGA TEVÉKENYSÉGE
(II. RÉSZ)***

*További intézkedések a nyugatról vissza nem érkezett és keresett műtárgyak ügyében
(1947. július–1948. április)*

Dr. Jeszenszky Sándornak, a Köz- és Magángyűjteményekből Elhurcolt Művészeti Alkotások Ügyeinek Miniszteri Biztossága (továbbiakban: Jeszenszky-biztosság) vezetőjének természetesen rendelkezésére álltak az elajándékozott műtárgyra vonatkozó Szépművészeti Múzeum (SzM) irattári levelezései, így ismert volt számára azok hivatalos úton történt kikerülése a közgyűjteményből.¹ Ügyükben, az 1947. július 31-én a dr. Hahn Sándor hazahozatali kormánybiztos-helyettes számára készített emlékeztetőjéből kiderül, hogy rendelkezett valamilyen szintű ismeretekkel azok meglétéről is:

„1./ 1938-ban Horthy kormányzó Hitler Adolfnak ajándékozta Szinyei Merse Pál: Vénasszonyok nyara c. festményét. Tudomásom szerint ez a kép Hitler feltalált gyűjteményében megvan.

2./ A magyar kormány Ribbentrop külügyminiszternek ajándékozta a Szépművészeti Múzeum tulajdonában lévő Lenbach: Bismark (sic!) arcképet, továbbá Göring ötvenedik születésnapjára Adams: »Sétalovaglás előtt« című festményét adta ajándékba. Értesülésünk szerint mind a két festmény Göring hagyatékából a müncheni Collecting Ars (sic!) Point raktárába került.

Felhatalmazást kaptam a Kultuszminiszter Úrtól, hogy e képek visszaszerzése ügyében, azok visszavásárlására az amerikaiaknak ajánlatot tegyek. Feltételezhető, hogy inkább jellepes összegben lehetne kiegyezni, miután a külföldi árakra nem lenne fedezetünk. Tisztelettel felkérem Tanácsnok urat, hogy ez ügyben az amerikaiakkal tárgyalást kezdeni szíveskedjék.²

Ugyanaznap kérte azt is, hogy utasítsák dr. Bogay Tamás németországi megbízottat az általa előírt mondatokkal dr. Csánky Dénes volt múzeumi főigazgató kihallgatására és arról részletes jegyzőkönyv felvételére. A miniszteri biztos 14 pontba szedett kérdései a meglévő információk alapján célzottan a még elő nem került magán- (például Herzog, Littmann, Strauss), illetve állami gyűjteményekre, valamint a Műkincs-

* Az I. rész közölvé: Hadtörténelmi Közlemények, 133. (2020) 2. sz. 173–209.

¹ MNL OL XIX-I-12 4. d. 17. dossz., sz. n. Tost Hilda főtiszt (SzM) feljegyzése az O. M. Szépművészeti Múzeum alábbi ügyiratait a Min. Biztosságtól visszakaptam tárgyában. 1949. január 1.

² MNL OL XIX-I-12 1. d. 617/1947. Jeszenszky: Pro memoria dr. Hahn Sándor tanácsnok úr részére a Szépművészeti Múzeum elajándékozott képeinek visszaszerzése ügyében. 1947. július 31.

kormánybiztosság jegyzőkönyveire irányultak.³ Kérelmeit november 12-én közvetlenül is megküldte Bogyay,⁴ valamint 15-én ismételten Hahn tanácsos részére.⁵ Előbbi 20-án kelt válaszelevelében jelentette, hogy a biztos kérésének teljesítése adminisztratív hiba, a kérdések meg nem érkezése miatt késésben, de folyamatban van.⁶ A volt minisztériumi titkár 1948. január 15-én és február 19-én viszont már arra kérte Jeszenszkyt, hogy ehhez megfelelő igazolást állítson ki számára, mivel annak hiányában Csánky nem hajlandó együttműködni vele. A meghatalmazás március 9-én elküldetett.⁷ Fontos megjegyezni, hogy a miniszteri biztosnak a Csánky-emlékirat kapcsán felmerült 25 darab kérdésből többet dr. Genthon István múzeumi főigazgató helyben meg tudott válaszolni.⁸

**11. pont: A Csánky-féle szentgotthárdi jegyzékben fel vannak véve,
de nem jöttek vissza sem a szentgotthárdi,
sem a németországi szállítmányban a következő műtárgyak⁹**

<i>Műtárgy alkotója és címe</i>	<i>adatai</i>	<i>leltári száma</i>
1. Rembrandt: Kálvária szentekkel	olajfesték, fa 127×82 cm	79 a R. K.
2. Bazzani: Józsefet eladják testvérei	olajfesték, vászon 149×91 cm	68 c R. K.
3. Fafaragó XIV. sz.: Piéta	faszobor talapzat nélkül 65 cm	111 R. sz.
4. Mészöly G.: Balatonparti részlet vitorlással	olajfesték, vászon 91×150 cm	2658 a M. K.
5. Német szobrász: Feltámadt Krisztus földgolyóval	faszobor 85 cm	3456 a R. K.
6. Velencei festő: Krisztus	Olajfesték, fa 160,5×120 cm	1100
7. Ébner Lajos: Lovak	olajfesték, fa 15,5×23,5 cm	566 c M. K.
8. Bronzino: A pásztorok imádása	Olajfesték, fa 151×133,5 cm	sz. n. R. K.
9. Mészöly G.: Halász csónakban	olajfesték, fa 20,5×28,7 cm	508 M. K.
10. Mészöly G.: Hazafelé	olajfesték, fa 16,9×32 cm	509 M. K.
11. Bartholomeus Bruyn: Idősebb férfi levéllel	olajfesték, fa 37×26 cm	159/1939 R. K.

³ MNL OL XIX-I-12 1. d. 618/1947. Jeszenszky kérelme Csánky kihallgatására. 1947. júl. 31. Részben azonos az előzőleg Domán felé intézett kérdésekkel, lásd uo. 364/1947. Jeszenszky válaszelevele Dománnak az elhurcolt műkincsek tárgyában. 1947. március 21.

⁴ MNL OL XIX-I-12 2. d. 789/1947. Jeszenszky kérelme Bogyaynak Csánky kihallgatására. 1947. november 12.

⁵ MNL OL XIX-I-12 2. d. 793/1947. Jeszenszky kérelme Hahn-nak Csánky kihallgatása és az elajándékozott képek tárgyában. 1947. november 15.

⁶ MNL OL XIX-I-12 2. d. 809/1947. Bogyay (Egerndach) válaszelevele Jeszenszkynek Csánky kihallgatása tárgyában. 1947. november 20.

⁷ MNL OL XIX-I-12 2. d. 25/1948. Bogyay (Egerndach) válaszelevele Jeszenszkynek Csánky Dénes dr. kihallgatása és iratok visszaszerzése tárgyában. 1948. január 15.; Uo. 73/1948. Jeszenszky és Bogyay (Egerndach) levélváltása meghatalmazás küldése tárgyában. 1948. március 9.

⁸ MNL OL XIX-I-12 4. d. 20. dossz. Sz. n. Csánky Dénes jelentése alapján tisztázandó kérdések. É. n. Az emlékiratról lásd MNL OL XXIX-L-2-r D/4. cs., sz. n.; *Csánky Dénes: Emlékirat a magyar művészeti kincsek megóvása tárgyában.* É. n.; *Várnai* 2006. 163–181. o.

⁹ A táblázat az MNL OL XIX-I-12 1. d. 618/1947. Uo. 1-2. o. adatai alapján került összeállításra.

12. pont: A Csánky-féle németországi jegyzékből hiányzik		
12. Olasz festő XV. sz.: Férfi fej	olajfesték, fa 51×34 cm	27/1939
13. Tilmann Riemenschneider: Madonna	faszobor 52 cm	74/925 R. sz.
14. Székely B.: Horváth Lajos arcképe	olajfesték, vászon 71×57,8cm	5109
15. Dupré: Major mellett	olajfesték, vászon 36,5×57,5cm	2937
16. Észak-olasz mester XV. sz.: Szent család virágos keretben/sic!/ /	olajfesték, fa 103×72 cm	3465 R. K.

Végül egy a Csánky grassaui címéről érkezett és az SzM igazgatóságának címzett 1948 márciusában postán megküldött levél tartalmazta a volt főigazgató saját kezűleg írt válaszait a Jeszenszky által feltett kérdésekre, amelyhez mellékelte a minisztérium korábbi leiratait a Műkincs-kormánybiztos felé 1944 novemberében a tiszteletdíját, valamint 1945 márciusában és áprilisában a menekített anyag elhelyezésére vonatkozó felhívását, továbbá az elszámoltatására vonatkozó utasítását illetően. A Csánky által megadott információk többé-kevésbé elősegítették a kutatást, egyes ügyek tisztázását és lezárását (a táblázatban felsorolt műtárgyak közül is), mások azonban máig felderítetlenek maradtak. A történeti feltárás szempontjából fontos a 13. kérdésre megadott válasza: „A műtárgy-ügyi Kormánybiztosság jegyzőkönyveinek legnagyobb részét a múzeumban hagytam, a másolatokat és néhány eredetit, amelyeket a lajstromozás miatt elhoztam magammal, már 1946-ban Oroszlán tanár úrral és dr. Domán Andreával hazaküldtem. Nálam már nincsen semmi ezekből.”¹⁰

Jeszenszky és Bogyay kapcsolódó levélváltásából megtudjuk, hogy a beérkezett küldeményben volt a Pannonhalmára szállított anyag leltárának másolata is, viszont ahogyan a miniszteri biztos kifejtette: „...megállapítható, hogy a nyugatra vitt műtárgyakra vonatkozó igen fontos iratok hiányoznak még. Megállapítandó lenne, hogy Csánky Dénes kinek mikor milyen iratokat adott át. Különösen fontos lenne annak megállapítása, hogy mi történt azzal a jegyzékkel, amelyet Rajniss Ferenc 1946. március 5-én tett vallomásaiban¹¹ említ. E szerint ő, Rajniss Ferenc Szentgotthárdon jegyzékbe foglaltatta a 37 ládában ott levő műkincseket és ennek a jegyzéknek egyik példányát Csánky Dénesnek adta át.”¹² Bogyay kérésére Jeszenszky 1948. április 3-án továbbította részére a volt főigazgató válaszait. A kutatás előmozdítása érdekében a volt minisztériumi titkár két héttel korábban kérelemmel fordult a karlsruhei Magyar Visszaszolgáltatási Misszióhoz, valamint számukra felterjesztette a miniszteri biztos időközben beérkezett levelét. Hangsúlyozta, hogy Csánky személyes kihallgatása mindenképp szükséges, annak nyilatkozataira

¹⁰ MNL OL XIX-I-12 2. d. 91/1948. Csánky levele az SzM Igazgatójának a Jeszenszky által összeállított kérdésekre adott válaszok tárgyában. 1948. március.

¹¹ MNL OL XIX-I-12 1. d. 203/1947. Dr. Romhányi Gyula tan. (VKM) Rajniss Ferenc vallomásának jegyzőkönyvét megküldi Jeszenszky részére. 1947. január 29.; Rajniss Ferenc Jakab (1893–1946) újságíró, lapszerkesztő, politikus, a Szálasi-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere. A Népbíróság ítélete alapján kivégezték.

¹² MNL OL XIX-I-12 2. d. 98/1948. Jeszenszky és Bogyay (Egerndach) levélváltása Dr. Csánky Dénes kihallgatása és tőle iratok visszaszerzése tárgyában. 1948. április 3.

vonatkozó további ismereteit 12-én pedig elpostázta Jeszenszkynek.¹³ A megszerzett információkról Jeszenszky szeptember 23-án és 24-én levélben tájékoztatta az érintett gyűjtemények tulajdonosait.¹⁴

1948. április 15-én az amerikai hatóságok a magyar restitúciós megbízottakat a németországi zónából kiutasították, a magyar javak további visszaszolgáltatását pedig felfüggesztették. Ezt azzal indokolták, hogy a hegyeshalmi határincidens kapcsán a hadseregüket sérelem érte.¹⁵ Bogyay 21-én az időközben előállt új helyzetre tekintettel kért Jeszenszkytől legalább egy általános, elvi tájékoztatást a további tevékenységét illetően: „A Magyar Visszaszolgáltatási Misszió a kiutasítás következtében oly hirtelen távozott, hogy nemcsak a hátralékos anyagokat nem tudta rendezni, hanem egyáltalában semmi-féle utasítást sem adott a további magatartást illetőleg. Én 1947 július havában épp a Misszió szolgálata végett köteleztettem a további itt maradásra, most viszont kényszerítve vagyok itt maradni, anélkül, hogy tudnám, lehetséges lesz-e a magyar műkincsek ügyét valamiképp szolgáltnom.”¹⁶ A kutatás szempontjából ugyancsak lényeges, hogy levelében tájékoztatást adott az ekkor őrizetében lévő műtárgyjegyzékekről.¹⁷

Főbb bejelentések a szovjetek által elszállított művészeti javakról¹⁸

A Jeszenszky-biztosság részére adott bejelentéseiken több tulajdonos, ahogyan a pénzintézetek is jelezték, hogy műtárgyaikat és egyéb értékeiket a korábban elhelyezett banki zártletekből a szovjet hadsereg gazdasági bizottságai szállították el. Egyes leveleket Jeszenszky illetékességéből a dr. Fügedi Erik vezette Veszélyeztetett Magángyűjtemények Ügyeinek Miniszteri Biztosságának (Fügedi-biztosság) eredetiben vagy kivonatos másolatban továbbított.¹⁹ Például magának a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknak (PMKB) az 1947. január 21-én kelt kérelmét arról, hogy az 1945. január végén elvett királyi szabadalomlevelüket visszaszerezze.²⁰ Hasonlóképpen a Sárospataki Református Főiskola Gazdasági Választmányának 27-én kelt levelét, amelyben arról érdeklődtek, hogy az

¹³ MNL OL XIX-I-12 2. d. 133/1948. Bogyay (Egerndach) levele Jeszenszkynek Csánky Dénestől adatok beszerzése tárgyában. 1948. április 12.

¹⁴ Uo. 321/1948. Jeszenszky közleménye dr. Kelemen Ferenc ügyvédnek Csánky válasza a Herzog-gyűjtemény elveszett darabjainak tárgyában. 1948. szeptember 23.; Uo. 322/1948. Jeszenszky értesítése Littmann Sándornénak Csánky válasza az elveszett ezüst evőeszközök ügyében. 1948. szeptember 23.; Uo. 323/1948. Jeszenszky közleménye dr. Berzsenyi Ödön ügyvédnek Csánky válasza Herzog István elveszett műtárgyainak tárgyában. 1948. szeptember 23.; Uo. 325/1948. Jeszenszky értesítése dr. Genton István Főigazgatónak (SzM) Csánky válasza az elveszett Szinyei-festmény tárgyában. 1948. szeptember 24.; A Weiss Manfréd Vagyonkezelőség a tájékoztatásért köszönétét fejezte ki Jeszenszkynek, lásd uo. 346/1948. Weiss Manfréd Vagyonkezelőség köszönőlevele Jeszenszkynek. 1948. október 6.

¹⁵ Hahn 1984. 196–199. o.

¹⁶ MNL OL XIX-I-12 3. d. 10. dossz. 152/1948. Bogyay (Egerndach) levele Jeszenszkynek utasítás kérése tárgyában. 1948. április 21.

¹⁷ Uo. Ezek pedig a szentgotthárdi-, a Németországba kiszállított-, az SzM új magyar anyagának hiány-, a Weiss-család hiány-, a volt kormányzóság és a miniszterelnökség kihurcolt szönyegeknek, Vida Jenő hiány-, a nyíregyházi Jósza Múzeumnak a müncheni CACP-től igényelt, a németek által elhurcolt műkincsek összefoglaló jegyzékei.

¹⁸ Bővebben a témáról és benne az elveszett gyűjteményi darabok ismertetését lásd Mravik 1998.

¹⁹ Ezek a Fügedi-biztosság iratanyagában találhatóak (MNL OL XIX-I-13).

²⁰ MNL OL XIX-I-12 2. d. 192/1947. Jeszenszky levele a Veszélyeztetett Gyűjtemények Ügyeinek Miniszteri Biztosságának az PMKB királyi szabadalomlevelének eltűnéséről tett bejelentése megküldése tárgyában. 1947. május 19.

őrizetbe vett értékeik, köztük legértékesebb könyvük, az úgynevezett Lengyel Biblia (Sárospataki, vagy Zsófia királyné Bibliája), valamint az 50 darabból álló antik arany éremgyűjteményük ügyében kinél járjanak el.²¹

Bernáth Aurél festőművész 1947. február 22-én tájékoztatta Jeszenszkyt arról, hogy a budapesti lakásában maradt munkái közül 224 darab 1945 januárjában a házzal együtt löszrobbanás következtében megsemmisült. Továbbá eltűnt a PMKB-ból 11 darab képe, valamint az ott őrzött kéziratai is. Bejelentéséből megismerjük elvesztésük körülményeit és a tulajdonos próbálkozásait azok visszaszerzésére: „Ezt a ládát 1945. I. 19–23. közt az orosz katonaság hivatalos úton a többi zártlettel együtt a bankból elszállította állítólag a X. Üllői úti Ferenc József laktanyába. Az orosz katonai parancsnokságon Susmanovich [Szuszmanovics] ezredes írásbeli utasítást adott arra, hogy a ládát nekem visszaadják. A kaszárnyában heteken át állítólag keresték is, de végül is kijelentették, hogy nem találják. Hónapokig hetenként jártam utána. Hogy a ládámat tartalmával együtt tovább szállították-e, vagy a képeket külön elvitték-e a kaszárnyából valahova, nem sikerült megállapítani. Arra sincs semmi támpontom, hogy a képek elpusztultak-e, vagy megvannak-e valahol.”²²

A miniszteri biztos 1947. szeptember 3-án levélben kérte Wertheimer Adolftól, magától az PMKB igazgatójától is, hogy az 1942 decembere óta az intézetben letétként elhelyezett, majd a háborús események folytán elveszett műtárgyairól (köztük Kupetzky, Benczúr, Székely, Lotz, Rippl-Rónai, Ferenczy festmények) hivatalának részletes bejelentést tegyen.²³ Jeszenszkynek az iraton szereplő kézirása alapján ezeket 1947 októberében jegyeztette fel kartonra.²⁴ Egy valószínűleg pontatlan megkeresésre ugyanazon pénzügyi igazgatóságtól érdeklődött dr. Szeben Dezső rendkívül nagy értékű képgyűjteményének (köztük Sebastiano del Piombo, Jacopo Tintoretto, Andrea del Sarto, Palma Vecchio festmények) eltűnéséről.²⁵ A bank válaszelevelében azonban közölte, hogy az említett név nem szerepelt nyilvántartásukban.²⁶ A miniszteri biztos kérte ezért a bejelentés ismételt megtételét.²⁷ Hivatalához dr. Moskovits Miklós tulajdonából egyrészt a lakásáról, más-

²¹ MNL OL XIX-I-12 1. d. 200/1947. Jeszenszky levele a Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztosságának a sárospataki ref. főiskola gazdasági választmánya bejelentésének megküldése tárgyában. 1947. április 24. A sárospataki könyvek restitúciójáról lásd: Mayer 2000. 90–106. o.; Genyijeva – Kiss – Monok 2007.; A sárospataki újabb könyvritkaságokat szeretnének visszakapni (*Független Hírügynökség*) https://mult-kor.hu/20110105_a_sarospatakiak_ujabb_konyvritkasagokat_szeretnenek_visszakapni?print=1 (A letöltés időpontja: 2019. február 8.)

²² MNL OL XIX-I-12 1. d. 277/1947. Bernáth Aurél bejelentése Jeszenszkynek elhurcolt festményeiről és kéziratairól. 1947. február 22.; Bernáth Aurél (1895–1982) festőművész, grafikus, művészpédagógus, művészeti író.; Szuszmanovics alezredes (?) a szovjet katonai parancsnokság és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság megbízottja.

²³ MNL OL XIX-I-12 2. d. 659/1947. Jeszenszky kérelme Wertheimer Adolf igazgatónak (PMKB) elvevett műtárgyairól bejelentés tárgyában. 1947. szeptember 3.; Wertheimer Adolf (1868–1955) bankigazgató.

²⁴ MNL OL XIX-I-12 2. d. 733/1947. Wertheimer Adolfnak a Kereskedelmi Bank széfjéből 1945 februárjában eltűnt műtárgyai. É. n.

²⁵ Uo. 651/1947. Dr. Gábory Bertalan ügyvéd bejelentése Jeszenszkynek dr. Szeben Dezső elhurcolt műtárgyairól. 1947. augusztus 25.; Uo. Jeszenszky kérelme az PMKB Igazgatóságának dr. Szeben Dezső képgyűjteményének eltűnése tárgyában. 1947. szeptember 3.; Szeben (Steirer) Dezső (1897–?) nagykereskedő, bankigazgató. Gyűjteményéről lásd *Juhász* 2017. 175–185. o.

²⁶ MNL OL XIX-I-12 2. d. 732/1947. PMKB válaszelevele Jeszenszkynek dr. Szeben Dezső zárt letéte tárgyában. 1947. szeptember 27.

²⁷ Uo. 341/1948. Jeszenszky kérelme dr. Gábory Bertalan ügyvédnek dr. Szeben Dezső elveszett képeinek bejelentése tárgyában. 1948. október 7.

részt a bérelt banki széfjéből elhurcolt nagy értékű 92 festményről (köztük Jan Brueghel, Degas, van Goyen, Pettenkofen, Ferenczy képek) és szoborról, 34 porcelánról és fajanszról, 39 szőnyegről és egyéb textilről, 16 ezüst és arany dísztárgyról, továbbá 14 üvegtárgyról 1948 májusában érkezett kimutatás.²⁸

A Magyar Általános Hitelbankból (MÁH) elszállított értékekről is számos levelet kapott a Jeszenszky-biztosság.²⁹ Különösen jelentősek voltak ezek közül dr. Ullmann Andor műgyűjteményének (köztük Momper, Ostade festmények) darabjai közül XVII. századi magyar vonatkozású ezüst ötvösművek. Utóbbi idejekorán, ahogyan más gyűjtők is, már 1945. július 24-én közvetlenül a kultuszminiszterhez fordult kérelmével azok felkutatásának ügyében.³⁰

Rendkívüli veszteség hírért erősítette meg a miniszteri biztosnak 1948. január 22-én kelt levelében Horváth János, báró Hatvany Ferenc megbízottja: „Hivatkozással 3/1948. számú felszólításukra, valamint mai telefonbeszélgetésünkre, ezennel tisztelettel közlöm, hogy Hatvany Ferenc műtárgyai, melyekről dr. Pogány Kálmán 1930. évi állag szerinti leltárt Önöknek átadta, a hadiesemények következtében tudomásom szerint teljes egészében eltűntek, az egy Courbet: Birkózók-ján (sic!) kívül.

Mint már telefonon is közöltem Önökkel Hatvany Ferenc gyűjteményének legértékesebb darabjait, melyek listáját már korábban átadtam Önöknek, annak idején ládába csomagolva három bankban éspedig: Pesti Magyar Kereskedelmi Bankban, Magyar Leszámítoló és Pénzváltóbankban (MLPB) és a Magyar Általános Hitelbankban helyeztük el. Ezen letétek ezen bankokból eltűntek.

II. Hunyadi János út 26. számú palotát a Gestapo 1944. március végén megszállta, az ott maradt egyéb műtárgyak egy részét a hosszas német invázió folyamán, értesülésünk szerint még az ostrom előtt, elszállították, egy része pedig az ostrom alatt kallódott el.”³¹

Érdekes kivételként a gyűjtemény 14 darabja, köztük Daumier, Daubigny, Menzel, Rodin és Ingres rajzai az MLPB pánccétermének pincéjében egy jeltelen ládából előkerültek. Ezeket, Hatvany Ferenc elveszett műtárgyaiként való azonosításuk után 1948. szeptember 17-én a Jeszenszky-biztosság őrizetébe vette és az SZM-ben helyeztette el.³² A miniszteri biztos az örvendetes fejleményről 23-án értesítette levelében a Párizsban tar-

²⁸ MNL OL XIX-I-12 2. d. 116/1948. Kimutatás dr. Moskovits Miklós lakásából és az PMKB széfjéből elhurcolt dísztárgyairól. É. n.; Moskovits Miklós (?) gyártulajdonos, elnök vezérigazgató.

²⁹ Például: MNL OL XIX-I-12 2. d. 735/1947. Dr. Dirsztay Gedeon bejelentése Jeszenszkynek Hitelbanki kofferből eltűnt porcelánjáról. 1947. szeptember 29.; Uo. 736/1947. Kimutatás Lévay Ferenc de Wolfnak az MÁH széfjéből az orosz gazdasági tisztí bizottság által 1945 január és február havában elvitt tulajdonáról. 1946. április 10.; Uo. 806/1947. Harkányi Sándor bejelentése Jeszenszkynek a háborút követően elhurcolt műtárgyairól. 1947. november 21.; Uo. 5/1949. Kállay Tamás bejelentése Jeszenszkynek a Hitelbankból és Bikolpusztáról elveszett műtárgyairól. 1949. január 2.

³⁰ Uo. 22/1948. Dr. Ullmann Andor válaszelevele Jeszenszkynek eltűnt műtárgyai jegyzékének megküldése tárgyában. 1948. január 14.; Ullman Andor (?) részvénytársasági igazgató, energiaipari vállalkozó.

³¹ MNL OL XIX-I-12 2. d. 26/1948. Horváth János közleménye Jeszenszkynek Hatvany Ferenc műtárgyainak sorsáról. 1948. január 22. A szövegben említett felszólítást lásd uo. 3/1948. Jeszenszky kérelme a Hatvany-irodnának elveszett vagy megsemmisült műtárgyak közlése tárgyában. 1948. január 2.; Továbbá a Pogány-féle leltárt keresd uo. 662/1947. Jeszenszky kérelme Pogány Kálmánnak báró Hatvany Ferenc gyűjteményi katalógusa tárgyában. 1947. szeptember 3.; Uo. 845/1947. Dr. Pogány Kálmán ny. múzeumi főig. (Hatvany-család megbízottja) átadja Jeszenszkynek az általa az 1930-as években összeállított báró Hatvany Ferenc műgyűjteményének teljes jegyzékét. É. n.; Hatvany Ferenc báró (1881–1958) festőművész és műgyűjtő. Bővebben lásd: *Mravik* 2003. 113–266. o.; *Molnos* 2017. 352–484. o.

³² MNL OL XIX-I-12 2. d. 314/1948. Jegyzőkönyv az MLPB pincéjében talált jeltelen láda tartalmának azonosításáról és átvételéről. 1948. szeptember 17.

tózkodó bárót, valamint telefonon annak magyarországi megbízottját.³³ Hatvany október 2-án a Jeszenszkynek írt köszönő válaszában a megkerült műtárgyaiból négyet, az általa festett két tájképet és egy csendéletet, továbbá Pállik Béla *Női arcképét* a közintézménynek adományozott. A többi a biztosság által átadásra került lánya részére.³⁴

Herceg Montenuovo Nándor ugyancsak páratlan értékei, köztük I. Napóleon császár papírkosara és Marie Louise császárné íróasztala, festmények, Batthyány-, Esterházy- és más családi személyeket ábrázoló miniatűrök, díszes legyezők, valamint aranytárgyak pedig különböző helyekről, a Pesti Hazai Első Takarékpénztárból, a budapesti Svéd Követségről és a Slachta Margit Szociális Nővérek Úri utcai házából veszték el.³⁵ Valószínűleg a németek, a nyilasok és a szovjetek keze is benne volt az ingóságok eltűnésében. Ismert, hogy a nyilasok 1944 végén szabad rablásba kezdtek, a svéd és számos más követségen felhalmozott értékeket tulajdonítottak el.³⁶

A Jeszenszky-biztosság iratanyagában nem találtam olyan levelet, amely arra utalna, hogy valós nyomozást folytatott volna a szovjetek hadsereg által elhurcolt műtárgyak ügyében,³⁷ minden bizonnyal azért, mert nem állt módjában annak megtétele.

A hadizsákmányból 1972-ben 15 festményt Leonyid Brezsnyev a Szovjetunió főtítkára, majd 1992-ben további kettőt Borisz Jelcin már az Oroszországi Föderáció elnöke visszaszolgáltatót a magyar államnak, ezek a Magyar Nemzeti Galériában és az SzM-ben kerültek elhelyezésre. Pár darab később visszakerült tulajdonosához.³⁸

Kutatás közintézmények, illetve hivatalok elveszett műtárgyai után

Jeszenszky 1947. május 5-én, majd július 9-én számos levelet intézett kormány- és köztisztviselőknek az állami tulajdonból, például a Budavári Palotából, a Miniszterelnökségtől, vagy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól (VKM) elveszett műtárgyak felkutatása ügyében.³⁹ Emellett, a miniszteri biztosságnak a megalakulásakor rendeletben előírt feladata volt az SzM alapítása óta kihelyezett letétjeinek felkutatása, valamint közremű-

³³ MNL OL XIX-I-12 2. d. 324/1948. Jeszenszky értesítése Hatvany Ferencnek az MLPB-ból előkerült műtárgyairól. 1948. szeptember 23.

³⁴ Uo. 335/1948. Hatvany Ferenc köszönőlevele Jeszenszkynek előkerült műtárgyai tárgyában. 1948. október 2.; Uo. Jeszenszky értesítései az SzM Ig-nak és Nagy Endrénének. 1948. október 5.; Uo. 362/1948. Jeszenszky értesítése Hatvany Ferencnek az MLPB-ban feltalált képek kiadásairól. 1948. október 19. Az átvételekről lásd uo. 347/1948. Radocsay Dénes osztályvezető (SzM) elismervénye a Miniszteri Biztosságtól átvett képekről. 1948. október 8.; Uo. 358/1948. Átadási jegyzőkönyv dr. Nagy Endréné sz. Hatvany Alexandra részére műtárgyakról. 1948. október 16.

³⁵ Uo. 125/1946. Jeszenszky átírtára a Veszélyeztetett Gyűjtemények Miniszteri Biztosságának herceg Montenuovo Nándor bejelentése a hadműveletekkel kapcsolatban eltűnt műkincseiről tárgyában. 1947. február 22.; Alfred Ferdinand (Nándor) von Montenuovo herceg (1888–1951) földbirtokos. Alfred von Montenuovo (1854–1927) a Habsburg-Lotharingiai uralkodóházzal rokonságban álló osztrák főrend, Mária Lujza francia császárné unokája, Montenuovo herceg fia.

³⁶ Farkas 2009. 99. o.

³⁷ A szovjetek által elszállított kulturális javak visszaszerzésére tett kísérletekről lásd: Balogh 2015. 57., 210–211., 419–420., 440–441., 457–462., 475–477., 479–481. o.; Farkas 2016. 1473–1475. o.

³⁸ *Juhász Sándor*: Brezsnyev szigorúan titkosajándéka. Lezáratlantörténet. *Műértő*, 20. (2017) 2. sz. 12–13. o.; Leonyid Iljics Brezsnyev (1906–1982) kohómérnök, politikus, a Szovjetunió vezetője (1964–1982); Borisz Nyikolajevics Jelcin (1931–2007) építőmérnök, politikus, Oroszország első választott elnöke (1991–1999).

³⁹ Például: MNL OL XIX-I-12 1. d. 445/1947. Jeszenszky kérelme Szabó László várkapitánynak a Vár-ból elveszett műtárgyak ügyében. 1947. május 5.; Uo. 573/1947. Jeszenszky kérelme bárciházi Bárczy István államtitkárnak a Miniszterelnökség műtárgyai után való nyomozás ügyében. 1947. július 9.; Uo. 574/1947.;

kődése azok visszazállításában. Jeszenszky a felméréshez kérte az intézménytől, majd a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeumtól is a háború alatt elveszett vagy megsemmisült múzeumi tulajdonok közlését.⁴⁰ Genthon főigazgató ekkor csak a régi képtári festmények jegyzékét tudta megküldeni részére, mivel a régi magyar anyag és a grafikai gyűjtemény még vizsgálat alatt állt. A Hopp-féle kimutatás hivatalához pedig 1948 áprilisában érkezett be.⁴¹ A műtárgyak előkerülése, illetve beazonosítása érdekében az előbbi intézménytől kapott letéti jegyzékeket leveleinek mellékleteként továbbította az érintettek részére.⁴² A keresett tételek nagy mennyiségét jellemzi például a miniszteri biztos 1948. február 9-én dr. Molnár Eriknek írt levelében feltüntetett a Külügyminisztériumnak (KüM) 102, valamint a képviselőknek: Róma 4, Ankara 7, Bécs 7, Berlin 24, Brüsszel 6, Bukarest 3, Genf 4, Hága 4, London 9, Párizs 16, Washington 27 és Zágráb 5, tehát összesen 218 kiadott darab.⁴³ Hasonlóképp a kultuszminisztériumtól március 12-én beérkezett 152 művet tartalmazó kimutatás.⁴⁴ A kölcsönzést egykor igénybe vevők által lefolytatott kutatások azonban sok időt vettek igénybe és viszonylag kevés eredménnyel jártak, ezért több esetben helyszíni kiszállásokkal kellett a hiányokat megállapítani,⁴⁵ amelyekről a kirendelt múzeumi szakemberek jegyzőkönyveket vettek fel.⁴⁶

A kutatásokat az is megnehezítette, hogy némely a háború után megszűnt egyesület vagy állami szerv műtárgyállományáról nem állt rendelkezésre megfelelő információ. Egy ilyen esetben Jeszenszky a Nemzeti Kaszinó műtárgyainak felkutatása iránt 1947. szeptember 24-én levelével Voinovich Gézátt kereste meg.⁴⁷ A Magyar Tudományos Akadémia főtitkárnak október 1-jén, majd november 16-án kelt válaszlevelei alapján kiderül, hogy Pállik Béla *Széchenyi István* képe megőrzésre a Királyi Palota pincéjébe került, további sorsa azonban ismeretlen. Más festményeket, sajnos azt sem tudjuk melyeket, viszont gróf Hunyady Imre perkátai kastélyában raktároztak, ezeket a megszálló csapatok hurcolták el. A megmaradt könyvtári állomány ugyan 1947 tavaszán az Akadémia birtokába

Jeszenszky kérelme Ortutaynak a Kultuszminisztérium elveszett, vagy megsemmisült műtárgyainak jegyzéke bekérése tárgyában. 1947. július 9.; Uo. 575/1947. Jeszenszky kérelme Dinnyés Lajos miniszterelnöknek a Miniszterelnökség elveszett és megsemmisült műtárgyainak jegyzéke bekérése tárgyában. 1947. július 9.

⁴⁰ Uo. 452/1947. Jeszenszky kérelme Genthonnak a múzeum tulajdonát képező és az ott letétben volt elveszett, vagy megsemmisült műtárgyak jegyzékéről tárgyában. 1947. május 7.; HMI 312/1947. Jeszenszky kérelme a Hopp Múzeum Igazgatójának a múzeum elveszett és megsemmisült műtárgyainak jegyzéke tárgyában. 1947. augusztus 14.

⁴¹ MNL OL XIX-I-12 1. d. 465/1947. Genthon átirata Jeszenszkynek a Régi Képtár hiányzó anyagának megküldése tárgyában. 1947. május 9.; HMI 331/1948. Dr. Homér Lajos igazgatóhelyettes (Hopp Múzeum) válaszelevele Jeszenszkynek a múzeum háborús veszteségeinek ideiglenes jegyzéke megküldése tárgyában. 1948. április 9.

⁴² Például: MNL OL XIX-I-12 1. d. 608/1947. Az SzM-ből a Miniszterelnökségnek kiadott műtárgyak jegyzéke. 1947. június 29. vagy uo. 619/1947. Jeszenszky levele Ortutaynak az VKM-nek átadott Szépművészeti Múzeumi letétek tárgyában. 1947. augusztus 5.

⁴³ MNL OL XIX-I-12 2. d. 51/1948. Jeszenszky kérelme dr. Molnár Erik külügyminiszternek elveszett vagy megsemmisült műtárgyak jegyzékének megküldése tárgyában. 1948. február 9. Megtalálható még: MNL OL XIX-I-1-h 235. d. 192352/1948. VKM VI/2. o.: Gyűjtemény. 1948. febr. 17.

⁴⁴ MNL OL XIX-I-12 2. d. 89/1948. Dr. Kardos László tanácsos (VKM) átirata Jeszenszkynek az SzM által a minisztériumnak letétbe adott és elveszett, vagy megsemmisült műtárgyai tárgyában. 1948. március 12.

⁴⁵ MNL OL XIX-I-12 2. d. 225/1948. Jeszenszky működési jelentése a miniszternek az év első feléről. 1948. június 26.

⁴⁶ Például: MNL OL XIX-I-12 2. d. 142/1948. Jegyzőkönyv a volt Közellátásügyi Minisztériumban elveszett vagy megsemmisült SzM-i letétekről. 1948. április 21.

⁴⁷ Uo. 715/1947. Jeszenszky levele Voinovich Géza főtitkárnak (MTA) a Nemzeti Kaszinó elveszett műtárgyainak tárgyában. 1947. szeptember 24.; Voinovich Géza (1877–1952) irodalomtörténész, esztéta.

és épületébe átszállításra került, azonban közte a keresett műtárgyakra vonatkozó katalógust nem találtak.⁴⁸

A Jeszenszky-biztosság és az SzM irataiban fellelhető közintézményi bejelentések alapján megállapíthatjuk, hogy nagyon nagy műtárgyvesztésről van szó. Az évekig tartó feltárás eredménye csak 1952-ben kapott nyilvánosságot.⁴⁹ Egyes tételek felbukkanásával mind akár külföldön az elhurcolások következtében, mind akár belföldön például a hivatali átszervezések, állományi keveredések, korai kölcsönzések okán továbbra is számolni lehet.

A műtárgyak nemzetközi körözése

A VKM 1947. június 27-én megküldte a miniszteri biztosság részére a budapesti francia nagykövetség által a magyar külügyminiszterhez eljutatott Commission De Recuperation Artistique⁵⁰ (CRA) által összeállított műtárgyak jegyzékét, amely a háború alatt francia magántulajdonból a németek elhurcolta kulturális javakat tartalmazta. Jeszenszky annak átnézése után dr. Ortutay Gyula kultuszminiszternek címzett július 15-én és december 3-án kelt válaszeveleiben jelentette, hogy tudomása szerint a magyar piacra nem kerültek belőlük. Műkereskedők rendelkezésére bocsátotta a listát, emellett figyelemmel kísérte munkatársaival a rajta szereplő műtárgyak esetleges felbukkanását.⁵¹ A hivatalába 1947. szeptember 29-én érkezett, a belga kultuszminiszter által a magyar félnek megküldött hiányjegyzéket október 13-án továbbította Selinkó Géza, Berger-Altstätter, Ernst Múzeum, Gergely-aukció (Nemzeti Szalon), Donáth Sándor, Porkai Márton, Réti Zsigmond, Schatz Károly, Géber Antalné, Besnyő Béla és Endler Jenő részére.⁵² A belgák a Békeszerződés 24. cikkének 7. §-a alapján szóbeli jegyzék formájában is érdeklődtek a brüsszeli magyar követségnél.⁵³ Jeszenszky a keresett műtárgyak ügyében a Postatakarékpénztárral is felvette a kapcsolatot. Az intézet levelében biztosította arról, hogy árverési katalógusait ezután megküldik hivatalának. Kérte ugyanakkor a miniszteri biztost, hogy még a meghirdetett művészeti aukciók időpontjai előtt jelezze számára, ha

⁴⁸ MNL OL XIX-I-12 2. d. 725/1947. Voinovich közlése Jeszenszkynek a Nemzeti Kaszinó műtárgyai ügyében. 1947. október 1.; Uo. 769/1947. Bebéssy Imre jegyző (Perkáta) értesítése Jeszenszkynek a gróf Hunyady Imre kastélyában lévő képek eltűnéséről. 1947. október 19.; Uo. 797/1947. Voinovich közlése Jeszenszkynek a Nemzeti Kaszinó elhurcolt javainak felkutatásáról. 1947. november 16.

⁴⁹ *Jeszenszky 1952.*

⁵⁰ Commission de récupération artistique (CRA) francia restitúciós bizottság az elveszett kulturális javak visszaszolgáltatására (1944–1949) lásd Site Rose-Valland Spoliations et Restitutions: aperçu historique. The large scale of post-war restitution the restoration policy of the cultural heritage of the occupied countries. <http://www2.culture.gouv.fr/documentation/mnr/AH/en-resti.htm> (A letöltés időpontja: 2019. február 1.)

⁵¹ MNL OL XIX-I-1-h 125. d. 93639/1947. VKM VI/2. o.: A németek által elhurcolt francia műtárgyak jegyzéke. 1947. június 27.; MNL OL XIX-I-12 1. d. 565/1947. VKM leirata a Köz- és Magángyűjteményekből Elhurcolt Képzőművészeti Alkotások Ügyeinek Miniszteri Biztosának a németek által elhurcolt francia műtárgyak jegyzéke tárgyában. 1947. június 27.; Uo. 2. d. 821/1947. Jeszenszky jelentése Ortutaynak a francia Commission De Recuperation Artistique által megküldött jegyzék, valamint a magyar elveszett műtárgyak jegyzéke tbn. 1947. dec. 3. Megtalálhatók még: MNL OL XIX-I-1-h 128. d. 184427/1947. VKM VI/2. o.: Elhurcolt művészeti alkotások min. biztosa: Francia műkincsek. 1947. december 18.

⁵² MNL OL XIX-I-12 2. d. 745/1947. Jeszenszky jelentése Ortutaynak a belga jegyzék keresett műtárgyairól. 1947. október 13. Megtalálható még: MNL OL XIX-I-1-h 128. d. 152747/1947. VKM VI/2. o.: Elhurcolt belga műkincsek. 1947. október 17. A műkereskedőkről lásd *Dörnyei 1985.*

⁵³ MNL OL XIX-I-1-h 235. d. 197529/1948. VKM VI/2. o.: A háború alatt elhurcolt belga javak visszaszolgáltatása. 1948. május 21.

azonosítható tétel bukkan fel. Jeszenszky 1948. február 16-i válaszából azonban kiderül ennek nehézsége: „...tisztelettel értesítem a postatakarékpénztárt, hogy a rám ruházott feladatnak és felhatalmazásnak megfelelően az adott lehetőségek határain belül állandóan figyelemmel kísérem a köz- és magángyűjteményekből elveszett műtárgyak esetleges felbukkasát. Ezt a postatakarékpénztár árverési katalógusai esetében is megteszem.

Miután azonban műtárgyak azonosítása sokszor hiányos írásbeli leírások alapján közismerten nehézségekbe ütközik, a magam részéről kívánatosnak tartanám, ha nemcsak a műkereskedők, hanem az aukciók rendezői is a lehetőséghez képest figyelmet fordítanának az aukcióra kerülő műtárgyak eredetére, ezáltal talán csökkenteni lehetne azoknak a mind gyakrabban előforduló körülményes eljárásoknak számát, amelyek abból a körülményből adódnak, hogy a közelmúlt események folytán számos műtárgy jogtalanul cserélt birtokost.”⁵⁴ Morvay Géza vezérigazgató-helyettes április 13-i viszontválaszában együttműködésüknek adott hangot, és az eredményes kutatás érdekében felvetette, hogy az aukcióikat a biztosság személyesen is megtekinthetné.⁵⁵

*Jeszenszky jelentése Ortutay miniszternek a németek vagy nyilasok által
külföldre szállított műtárgyakról (1947. július–augusztus)*

Jeszenszky a kultusz-, valamint a pénzügyminiszterektől utasítást kapott arra, hogy a Pénzügyminisztérium Külföldre Vitt Magyar Javak Ügyosztályával (PüM KVMJ Üo.) közölje azoknak a műtárgyaknak a jegyzékét, amelyeket valószínűleg a németek vagy nyilasok külföldre szállítottak. A pénzügyminiszter e kimutatás alapján kívánt a művészeti javak visszaszerzése iránt a frankfurti Magyar Visszaszolgáltatási Bizottságnál, illetve a Németországban lévő amerikai megszálló hatóságoknál eljárni. A biztos a készülő jegyzék első részletét 1947. július 11-én terjesztette fel a kultuszminiszter részére, amely az elvesztések körülményeinek rövid ismertetésével a következő tulajdonosok műtárgyait tartalmazta: dr. Ágay Béláné, Boross Mihály, Csanád vármegye, dr. Csatkai Endre, Csetényi Józsefné, Dános Géza, Dobay Aurélné, dr. Doroghy Ervin, Drucker Géza, dr. Haris (Hecht) Ervin, dr. Friedmann Ignác, Győri Városi Múzeum és Herzog István.⁵⁶ Második részletét 15-én: Hatvany Ferenc, Hatvany Endre, Hatvany Józsefné és Hatvany Endre, Káldi Irén, özv. Kaszab Aladárné és Kónyi Hugó.⁵⁷ Harmadik részletét 29-én: dr. Halmi Miklós, Kornfeld Móric, dr. Lázár Béla, Mándy Gézné, dr. Marek Róbertné és Dietl Fedor, Politzer [Sándor], dr. Preisich Hugó, Révai Mór Jánosné, Sági Ernő, Schulhoff Lajos, Surányi Miklós, Sváb Sándorné, Szilárd Vilmos, Szinyei Merse Rózsi, Szolnok megye városa, dr. Szücs Ede, Toffler István, Török Imre, báró Ullmann

⁵⁴ MNL OL XIX-I-12 2. d. 64/1948. Jeszenszky és a Postatakarékpénztár levelezése művészeti aukción felbukkanó elveszett műtárgyak tárgyában. 1948. február 16.

⁵⁵ Üo. 127/1948. Morvay Géza vezérigh. (Postatakarékpénztár) levele Jeszenszkynek az elveszett műtárgyak felkutatása tárgyában. 1948. április 13.; Morvay Géza (?) 1945-től a Postatakarékpénztár vezérigazgató-helyettese volt.

⁵⁶ MNL OL XIX-I-12 1. d. 578/1947. Jeszenszky felterjesztése Ortutaynak a németek vagy nyilasok által külföldre szállított műtárgyak jegyzékének megküldése tárgyában. 1947. július 11. Megtalálható még: MNL OL XIX-I-1-e 78. d. 177-3. tét. 104795/1947.

⁵⁷ MNL OL XIX-I-12 1. d. 585/1947. Jeszenszky felterjesztése Ortutaynak a nyugatra vitt és még elő nem került műtárgyak jegyzékének második részlete megküldése tárgyában. 1947. július 15. Megtalálható még: MNL OL XIX-I-1-e 78. d. 177-3. tét. 105 988/1947.

György, gróf Károlyi István (Radványi Kastély Szálloda), dr. Weichhartz István és báró Weiss Alfonzné.⁵⁸ Negyedik, egyben utolsó részletét augusztus 12-én: dr. Perényi István, Wolfner László, báró Hatvany Bertalan, Honvéd Kossuth Akadémia /azelőtt Ludovika Akadémia/, Oláh Sándor, Strauss Pálné, gróf Sztáray Magdolna, báró Vécsey Miklós és özv. Vida Jenőné neveivel.⁵⁹ Kérte ugyanakkor Ortutaytól, hogy a sajtó és rádió útján történt felhívásra a közvetlenül a minisztérium részére beküldött károsult bejelentéseket bocsássák rendelkezésére, mert azok adatait is felvinné nyilvántartásába.⁶⁰ Utóbbiakat a megkapott iratokon szereplő kézírásos bejegyzései alapján 1947 augusztusában jegyeztette fel kartonokra.⁶¹ A Jeszenszky-biztosság által összeállított, Németországba elhurcolt magyar műkincsek listáját 1948. március 4-én a KÜM Kulturális Osztálya is lemásolta magának.⁶²

A Kőszeghy-féle adattár⁶³ felhasználása a műkincsek menekítésében

Jeszenszky 1947. augusztus 27-én a következő megkereséssel fordult dr. Gerevich Tiborhoz a Műemlékek Országos Bizottsága⁶⁴ (MOB) elnökéhez: „A köz- és magántulajdonból elhurcolt, helyesebben az elveszett, vagy megsemmisült műtárgyak számbavételénél mind gyakrabban okoznak nehézséget a bejelentések hiányos adatai, továbbá az a körülmény is, hogy nagy számban vannak még olyan károsultak, kik bejelentést nem tettek, holott a tulajdonukban lévő műtárgyak sorsának nyilvántartása nemzeti és kulturális szempontból is kívánatos. Ezért szükséges lenne, hogy a hiányos bejelentések adatainak kiegészítésére, valamint az eddig be nem jelentett, különös becsű műtárgyak számbavételére felhasználjuk a Kőszeghy-féle, ingó műemlékeinkről készült bő adattárat, mely a Műemlékek Országos Bizottsága kezelésében van. Ezért azzal a kéréssel fordulok Elnök Úrhoz, hogy méltóztassék engedélyt adni ennek az adattárnak a használatára, mely esetben Kőszeghy Elemér ny. múzeumi igazgató kilátásba helyezte, hogy az adatgyűjtés munkáját szíves elvállalni.”⁶⁵ Kérelmét az anyag Fügedi-biztosság általi felhasználásával kiegészítve, valamint annak feldolgozásához szakképzett munkaerő beállítására másnap

⁵⁸ MNL OL XIX-I-12 1. d. 613/1947. Jeszenszky felterjesztése Ortutaynak a nyugatra vitt és még elő nem került műtárgyak jegyzékének harmadik részlete megküldése tárgyában. 1947. július 29. Megtalálható még: MNL OL XIX-I-1-e 78. d. 177-3. tét. 112231/1947.

⁵⁹ Egyes gyűjteményekről lásd: *Géber* 1970.; *Takács* 2012.

⁶⁰ MNL OL XIX-I-12 1. d. 621/1947. Jeszenszky felterjesztése Ortutaynak a nyugatra vitt és még elő nem került műtárgyak jegyzékének negyedik részlete megküldése tárgyában. 1947. augusztus 12. Megtalálható még: MNL OL XIX-I-1-e 78. d. 177-3. tét. 120 985/1947.

⁶¹ Például: MNL OL XIX-I-12 2. d. 642/1947. László András bejelentése az VKM-nek elhurcolt ingóságairól. 1947. június 4.; vagy uo. 643/1947. Özv. Wettstein Jenőné bejelentése az VKM-nek elhurcolt festményeiről. 1947. június 8.

⁶² Uo. 79/1948. Czinkotszky Jenő tan. (KÜM Kult. Oszt.) átírata Jeszenszkynek a Németországba hurcolt magyar műkincsek listájának másolása tárgyában. 1948. március 2.

⁶³ *Horváth* 1998. 69–75. o.; *Ingó műemlékek leltára 2009. Kőszeghyről* lásd MMA 2002. 514. o.

⁶⁴ A MOB háború utáni tevékenységéről lásd *Bardoly – Haris* 1996. 191–201. o.

⁶⁵ MNL OL XIX-I-12 2. d. 649/1947. Jeszenszky kérelme dr. Gerevich Tibor elnöknek (MOB) a Kőszeghy-féle adattár felhasználása tárgyában. 1947. augusztus 27. Gerevichről lásd MMA 2002. 311–312. o.

felterjesztette Ortutaynak.⁶⁶ Gerevich szeptember 11-én kelt levelében engedélyezte az ingó műemléki jegyzéknek a MOB hivatali helyiségeiben történő felhasználását.⁶⁷

Kőszeghy támogatta és személyesen részt vett a miniszteri biztosság munkájában, három hónapig az iparművészeti, főleg régi ezüstitárgyak karterékozásában segédkezett. Jeszenszkynek átadta azok ellenőrzését elősegítendő, az ország jelentősebb gobelinjeinek (köztük a soproni Storno, az IpM, a pécsi Püspöki Palota, dr. Pető Ernőné, gróf Széchenyi Péter, az esztergomi Keresztény Múzeum, herceg Batthyány-Strattmann, gróf Andrássy Gyula, gróf Wenckheim Ferencné és a győri Székesegyház gyűjteményei), valamint olasz képeinek (köztük dr. Wittmann Ernő, Kornfeld Móric, Herzog Lipót örökösei, Léederer Sándor örökösei, dr. Szeben Dezső és a szegedi Back Bernát gyűjteményei) tulajdonosi jegyzékét.⁶⁸ Később pedig szignált bútorokról készített feljegyzést.⁶⁹ 1947. október 8-án azonban bizalmas levelet intézett a miniszteri biztoshoz, amelyben a Jeszenszkyvel készített munkaterv módosítását javasolta. Mivel a tíz évvel korábban felfektetett nyilvántartásának felhasználását a műtárgyak utáni nyomozásokban, illetve azok azonosításában ekkor nem tartotta lehetségesnek: „A műkincskataszter ugyanis jelenleg egy nagyszabású tökéletesítés érdekében – amire szakképzettség nélküli segédszemélyzet támogatásával végeztem, szerény kezdeményezésem erősen rászorult, kiváló szaktekintélyek revíziója alá került. E célból egyszerre több szakcsoport összes törzslapjai kiemeltetnek helyükről, de úgy, hogy törzslap eredeti helyén nem marad semmi útbaigazító nyom arra nézve, hogy hol található még ugyanegy gyűjtemény vagy helység műkincsállományáról adat... A jövőben mindenesetre oly magas szintű tudományos műkincs-kataszterre van így kilátás, hogy ennek reményével szemben a jelen műkincsmentő teendőinek könnyítését nem kívánhatom előtérbe tolni.”⁷⁰ Hangsúlyozta: „Nem kívánhatom, hogy a műkincsmentést szolgáló Min. Biztosságok munkájának sürgősségéről, nemzeti fontosságáról és kiviteli módjairól mindenki velem egyformán gondolkozzék. Éppen úgy távol áll tőlem, hogy a hosszú tapasztalatok alatt belém rögződött, de esetleg elavult nézeteimet a műkincs-nyilvántartás közcélúságáról és ma is tekintélynek örvendő szakértők által elismert, sőt követésre is talált módszereiről a mai vezetőségre ráerőszakolni akarjam. Ennélfogva tisztelettel javaslom, mondjunk le a műkincskataszternek kutatóutak és nyomozások előkészítése céljára való igénybevételéről és érzük be azokkal az előnyökkel, amelyeket mai állapotában is nyújtani tud, legalább bizonyos szakokra nézve.

Annak, hogy a köztulajdonba kerülő műkincseknek a legmegfelelőbb helyre való juttatása iránt megbízatásom értelmében javaslatokat tegyek, ilyen körülmények között sincs akadály. Úgyszintén a nyilvántartások egyeztetését és kölcsönös kiegészítését is el tudom végezni a műkincskataszter helyén lévő anyagának és utalólapjainak felhasználá-

⁶⁶ MNL OL XIX-I-12 2. d. 654/1947. Jeszenszky kérelme Ortutaynak a Kőszeghy-féle adattár felhasználása tárgyában. 1947. augusztus 28. Megtalálható még: MNL OL XIX-I-1-h 128. d. 134551/1947. VKM VI/2. o.: Elhurcolt művészeti alkotások min. biztosa adattár használata. 1947. szeptember 16.

⁶⁷ MNL OL XIX-I-12 2. d. 695/1947. Gerevich válaszelevele Jeszenszkynek a Kőszeghy-féle adattár felhasználása tárgyában. 1947. szeptember 11.

⁶⁸ Uo. 749/1947. Dr. Kőszeghy Elemér (IpM) jegyzéke Jeszenszkynek az ország jelentősebb gobelinjeinek tulajdonosairól. 1947. október 14.; MNL OL XIX-I-13 7. d. 22. dossz., sz. n. Kőszeghy olasz képek. É. n. Az egyes gyűjteményekről lásd: *Géber* 1970; *Takács* 2012.

⁶⁹ MNL OL XIX-I-12 2. d. 785/1947. Kőszeghy jegyzéke Jeszenszkynek szignált bútorokról. É. n.

⁷⁰ MNL OL XIX-I-12 2. d. 361/1948. Kőszeghy bizalmas levele Jeszenszkynek munkaterv módosítása tárgyában. 1948. október 8.

lásával. Az pedig, hogy a műkincselhurcolások, pusztulások vagy megkerülések adatainak a kataszterben való feljegyzéséről bizonyos szakokra nézve le kell mondanom, a Min. Biztosságok munkáját nem érinti.⁷¹ Végül kérte a korlátozott együttműködés elfogadását, vagy megbízása alóli felmentését.⁷²

Jeszenszky összeállítása a miniszternek az elhurcolt műtárgyak tulajdonjogára és visszaszerzésére vonatkozó jogszabályokról

A háború alatt elveszett műtárgyak felkutatása, visszaszerzése, valamint a gazdátlaná vált javak további sorsa számos jogi kérdést vetett fel. Jeszenszky ezért rövid összefoglalót készített Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének a bírói gyakorlatba átment vonatkozó jogszabályairól. Mellékelte ehhez az igazságügy-miniszter által 1928. március elsején az országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslatnak az ingók tulajdonjogára vonatkozó az átruházásról szóló 562–563., 565., az elsajátításról szóló 567., a találásról szóló 571–578., 581–592., az elbirtoklásról szóló 603–607. a kötelmi jogra vonatkozó 1380., 1714–1715., 1731., valamint pótlásként az 1370., 1376., 1709. paragrafusait. Megismerjük ebből, hogy milyen törvényes lehetőségei voltak az elveszett műtárgyak visszaszerzésének. Továbbá az 1947. szeptember 18-án a miniszternek megküldött levelében beszámolt az addigi adatfelvételről, ekkorra 5254 műtárgyról készült karton, és az abból körvonalazódó kulturális és anyagi veszteségről. A miniszteri biztos javasolta, valamint anyagi támogatást kért egy angol–magyar nyelven megjelenő veszteségi katalógushoz. Elképzelése szerint azt külföldi múzeumoknak, könyvtáraknak, múgyűjtőknek és egyéb illetékeseknek küldenék meg, amely emellett fontos kultúrtörténeti dokumentummá válhatna.⁷³ Felhívására több nyomda árajánlatot adott a tervezett kiadáshoz.⁷⁴ Az VKM költségvetési fedezet hiánya miatt ehhez nem járult hozzá.⁷⁵

Jeszenszky háborús veszteség-katalógusa (1947. szeptember–1948. december)

Jeszenszky 1947. szeptember 20-án levélben a következő sorokkal fordult Ortutayhoz: „A vezetésem alatt álló miniszteri biztosság kartonon feldolgozva katalógust készít azokról a képzőművészeti alkotásokról, amelyek a háborús események következtében eltűntek. Ezekre a műtárgyakra vonatkozó bejelentések még ma is özönével érkeznek a miniszteri biztosság hivatalához. A feldolgozott kartonok száma már az 5000-et is meghaladta. A szakszerűség érvényesítése érdekében szükség volna, hogy a miniszteri biztossághoz egy olyan szaktudással rendelkező munkaerő osztassék be, aki úgy az adatfelvételnél, mint a katalogizálásnál eredményesen működhetik. Munkadíját a miniszteri biztosság

⁷¹ MNL OL XIX-I-12 2. d. 361/1948. Kőszeghy bizalmas levele Jeszenszkynek munkaterv módosítása tárgyában. 1948. október 8.

⁷² Uo.

⁷³ Uo. 704/1947. Jeszenszky összeállítása a miniszternek az elhurcolt műtárgyak tulajdonjogára és visszaszerzésére vonatkozó jogszabályokról. 1947. szeptember 18.

⁷⁴ SzMI sz. n. (Jeszenszky-biztosság ikt. sz.: 700/1947., 768/1947., 121/1948., 132/1948., 143/1948., 158/1948.) Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Globus Nyomdai Műintézet Rt., Hungária Hírlapnyomda Rt., Forrás Nyomdai Műintézet és Kiadvállalat Rt. válaszlevelei Jeszenszkynek nyomdai munkára vonatkozó árajánlat tárgyában. 1947. szeptember 18., október 24., 1948. április 8., 19., 21., 24.

⁷⁵ MNL OL XIX-I-1-h 128. d. 141986/1947. VKM VI/2. o.: Elhurcolt Művészeti Alkotások Min. Biztosa: Katalógus költsége. 1947. szeptember 30.

dologi ellátmánya terhére lehetne biztosítani.”⁷⁶ Kérését december 3-án a francia követség által megküldött hiányjegyzékre és azok érdeklődésére ismételten felterjesztette a miniszternek: „A magyar elveszett műtárgyak jegyzékét egyelőre nem küldhetjük meg a franciáknak, mert még állandóan érkeznek bejelentések és még az elveszett műtárgyak kartotékra való felvétele van folyamatban. Sajnos az elveszett műtárgyak száma olyan nagy, hogy annak a franciákéhoz hasonló roneós sokszorosítása lehetetlen és azt nyomtatásban kell kiadni. E veszteségkatalógus első kötetének, kb. 5000 műtárgynak az anyaga együtt van, de még kartotéklapokon. Eddig csak a miniatűrök és szobrok (domborművek, érmek) csoportjának nyomdakész kézírata készült el magyar és angol nyelven. Ugyanis e veszteséglista csak akkor válthatja be a hozzáfűzött reményeket, ha azt a külföldi múzeumoknak is megküldjük. Ezért szükséges azt angol szöveggel is kiegészíteni.”⁷⁷ Jeszenszky a fordítás és a kinyomtatás költségeire külön kért fedezetet, mivel biztosságának az esedékes ellátmányánál kevesebbet utaltak ki, a korábbi felterjesztésében jelzett összeg kifizetésének teljesítését pedig a miniszter megtagadta. Ennek következtében a katalógus megjelentetése távolabbi időpontra tolódott ki.⁷⁸

Érdekes ellentmondás, hogy az VKM 1948. február 28-án éppen a következő leiratot intézte a biztosság részére: „Az angol követ a magyar kormányt az elhurcolt műtárgyak ügyében Nagy-Britannia, U. S. A. és Franciaország által aláírt hármass egyezményhez való csatlakozásra kérte fel.

Az egyezmény szerint az egyezmény aláírói a semleges országok kormányait felkérlik, hogy kutassák fel területükön az elhurcolt műtárgyakat és azok kivitelét akadályozzák meg. Az egyezményt aláíró államok elhurcolt műtárgyaik jegyzékét a semleges – esetleg egyéb érdekelt államoknak megküldik.

Felhívom a Miniszteri Biztóságot, hogy az elhurcolt magyar műtárgyak jegyzékét 4 példányban terjessze fel, sürgősen.”⁷⁹

Jeszenszky március 8-án ugyancsak a miniszternek címzett válaszlevelében már határozottan kijelentette: „A vezetésem alatt álló miniszteri biztosság is azon igyekezik, hogy mielőbb elveszett műtárgyainknak jegyzékét eljuttathassa külföldre is mert valószínű, hogy sok műtárgyunk már külföldi múpiacokra került. De nem a miniszteri biztosságon múltott, hogy ez eddig nem történik meg.”⁸⁰ Ekkor már 7000 elveszett műtárgy kartoték felvételéről tájékoztatott. Jelezte azonban, hogy több hivatal, köztük az VKM sem adott még a múzeumi letétek sorsára vonatkozóan választ. Megismételte továbbá, hogy finanszírozás hiányában nem áll módjában a kért katalógust kiadni, melyhez újból támogatást kért.⁸¹ A biztos ehhez június 8-án közvetlenül dr. Nyárádi Miklós pénzügyminisz-

⁷⁶ MNL OL XIX-I-12 2. d. 707/1947. Jeszenszky kérelme Ortutaynak katalogizáláshoz munkaerő alkalmazása tárgyában. 1947. szeptember 20.

⁷⁷ MNL OL XIX-I-12 2. d. 821/1947. Jeszenszky jelentése Ortutaynak a francia Commission De Recuperation Artistique által megküldött jegyzék, valamint a magyar elveszett műtárgyak jegyzéke tárgyában. 1947. december 3.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ MNL OL XIX-I-12 2. d. 81/1948. Dr. Pákay Zsolt of. (VKM) leirata a Jeszenszky-biztosságnak elhurcolt magyar műkincsek jegyzékének összeállítás tárgyában. 1948. február 28. Megtalálható még: MNL OL XIX-I-1-h 235. d. 192946/1948. VKM VI/2. o.: Elhurcolt magyar műkincsek jegyzékének összeállítása. 1948. február 27.

⁸⁰ Uo. Jeszenszky válaszelevele a miniszternek elhurcolt magyar műkincsek jegyzékének összeállítása tárgyában. 1948. március 8.

⁸¹ Uo.

tertől kért támogatást: „Nemzetközi megállapodás, hogy az UNESCO-ban⁸² képviselt nemzetek, a világháború következtében elveszett műtárgyak jegyzékét kicserélik egymás között megkönnyítendő azok felkutatását... A katalógus nyomdakész állapotban van, de hiányzik még az angol fordítás (bilingvis kiadás lenne) és a kinyomtatás költségének fedezete cca. 50 000 forintba kerülne. Tisztelettel kérem a Miniszter Urat méltóztatásuk lehetővé tenni e katalógus megjelentetését, mely az elveszett nemzeti vagyon egy részének leltára, a nagy világ előtt a magyar ízlés és műveltség fejlettségének bizonyítéka és fontos kultúrtörténelmi dokumentum lenne.”⁸³ Augusztus 12-én a következőképp érvelt: „Sajnos a felhívásnak eleget nem tudtam tenni mert a nagy terjedelmű katalógus kiadására fedezettel nem rendelkeztem. Bátor vagyok megjegyezni, hogy miután ismételten felhívást kaptam a külügyminisztérium útján, hogy a fenti egyezményt aláíró hatalmak sürgetik a magyar veszteségek jegyzékét, úgy látszik az egyezmény hatályát nem csak a semleges államokra, hanem mireánk is kiterjesztik. Nekünk, kik a rendelkezésemre álló adatok alapján a műtárgyakban szenvedett veszteségben legalább is az elveszett műtárgyak számát illetően vezetünk az európai államok között, nagy érdekünk lenne ezen egyezményhez csatlakozni és az általa nyerhető segítséget igénybe venni.”⁸⁴

1948 decemberére kb. 9300 db karton készült el és a katalógus I. kötete, mely az 1947. október végéig bejelentett anyagot foglalta magába. Ez angolra lefordítva nyomdakész állapotban 6918 műtárgyat tartalmazott körülbelül 20 millió forint értékben. A kézirat egy példánya megtalálható az SzM Irattárában. A katalógus II. kötete, benne az SzM elveszett letételeivel pedig előkészítés alatt állt.⁸⁵

*Részvétel a herceg Batthyány-Strattman-gyűjtemény egyes képeinek megőrzésében*⁸⁶

A miniszteri biztosság 1947. október 24-én jegyzőkönyv felvétele mellett a herceg Batthyány-Strattman-gyűjteménybe tartozó több olajfestményt (miniatüröket szerzetesekről és az ősgaléria néhány rendkívül rossz állapotú képét) megőrzésre átvett az SzM-től, majd azokat 1948. március 8-án a Fügedi-biztosságnak továbbította.⁸⁷ Jeszzenszky korábbi kérésére,⁸⁸ Varga István Körmend község jegyzőjének november 7-én kelt válaszával megismerjük a tárgyak múzeumba kerülésének történetét: „Fenti számú megkezdésére hivatkozva közlöm, hogy Batthyány Strattmann herceg gyűjteményéből Kőszegi

⁸² United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) 1945 után az Egyesült Nemzetek nevelésügyi, tudományos és kulturális szervezete.

⁸³ MNL OL XIX-I-12 2. d. 233/1948. Jeszzenszky kérelme a pénzügyminiszternek a veszteség katalógus megjelentetése tárgyában. 1948. június 30.

⁸⁴ Uo. 297/1948. Jeszzenszky kérelme dr. Nyárádi Miklós pénzügyminiszternek elveszett műtárgyak katalógusának kiadása tárgyában. 1948. augusztus 12.

⁸⁵ Uo. 423/1948. Jeszzenszky jelentése dr. Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternek a Köz- és magángyűjteményekből elhurcolt művészeti alkotások ügyeinek miniszteri biztossága ügyköréről összefoglaló áttekintés tárgyában. 1948. december 10.; Uo. 22/1949. A Köz- és Magántulajdonból Elhurcolt Műalkotások Ügyeinek Miniszteri Biztossága munkaterve az 1949. évre. 1949. január 14.

⁸⁶ A témához lásd: *Bajzik* 2006. 265–274. o.; *Zsámbéky* 2006. 281–296. o.

⁸⁷ MNL OL XIX-I-12 2. d. 765/1947. Jeszzenszky-biztosság átvételi jegyzőkönyve a herceg Batthyány-Strattman gyűjteménybe tartozó képekről. 1947. október 24.; Uo. 83/1948. Fügedi-biztosság átvételi elismervénye a körmendi herceg Batthyány-Strattman-féle kastélyból beszállított képekről. 1948. március 9.

⁸⁸ Uo. 748/1947. Jeszzenszky kérelme Körmend községi főjegyzőnek a herceg Batthyány-Strattmann féle műgyűjtemény sorsa tárgyában. 1947. október 14.

János r. k. ált. isk. igazgató és Dr. Kevey István ny. főszoigabíró által megmentett cca. 70. – 80.000 db. levelet, oklevelet, valamint a megmentett fegyvergyűjtemény roncsokat Dr. Fügedy (sic!) Erik miniszteri biztos Úr f. évi június illetve augusztus első hetében, Községi (sic!) János távolléte alatt a lezárt helyiségek feltörése után elszállította azzal a hátrahagyott üzenettel, hogy a tulajdonos Batthyány László herceg utólagos jóváhagyását megszerzi. Elismervény és leltár nélkül vitte el az anyagot. A kastélyból kihozott képeket Keleti [István] rendőrfőhadnagy⁸⁹ Úr már korábban a Szépművészeti Múzeum restaurált műhelyébe szállíttatta. A könyvtár anyagának nagy részét 1945. őszén Kaposy János országos főlevéltárnok utasítására szállították el a Nemzeti Múzeumba. Hogy a család mit mentett át illetve szállíttatott Ausztriai birtokára arról tudomásunk nincsen.⁹⁰ A gyors intézkedés által a teljes pusztulástól megmentett műtárgyakból a Fügedi-biztosságtól csak egy festményroncs került a tulajdonos megbízottjának 1948. márciusában visszaadásra, a többi később a Magyar Nemzeti Múzeumban nyert elhelyezést.⁹¹

Jeszzenszky jelentése biztossága egy évi működéséről (1947. december)

Jeszzenszky 1947. december 9-én terjesztette fel a miniszternek jelentését biztossága egy évi működéséről. Ebben 18 pontba szedve ismertette hivatala addig elért eredményeit és annak további teendőit.⁹² A korábbi beszámolóiban jelentettek mellett megismerjük még a Csánky által elszállított, majd a Műkincs-, valamint az Ezüst-vonatokon visszaérkezett anyagok külföldi kérelmezése, tulajdonjogának bizonyítása, hiányainak megállapítása (ún. Differencia-jegyzék), birtokbaadása és kiadása (ahogyan az SZM-ben fellelt műtárgyaknak is) folyamatait. Az elveszett műtárgyak bejelentésére (felszólítás szétküldése) és nyilvántartására (ekkorra 5788 tételről készült kartotéklap) megtett szükséges intézkedéseket. A biztos jelezte, hogy „ismételt felszólításunk dacára alig néhány minisztériumtól és közintézménytől kaptunk választ arról, hogy mi van meg és mi veszett el”⁹³ ezért a múzeumi gyűjteményekből kölcsönzött letétek számbavétele elhúzódott. Fontosnak tartotta részletezni, hogy: „9./ Az Orsz. Szépművészeti Múzeum épületének helyreállításával, a nyár folyamán lehetővé vált, az eddig beázástól ment helyen

⁸⁹ Községi János (1896–?) katona, majd Körmenten római katolikus népi tanító volt. A háború után a körmenti Frontharcos Szövetség tagja.; Kevey István (?) főszoigabíró, a *Vasi Szemlénél* Körment és vidéke felelőse volt.; Keleti István (1908–?) katona, újságíró, arcképfestő, minisztériumi tisztviselő, majd rendőrnagy főhadnagy. A belügyminisztérium 1945. szeptemberében vezényelte az VKM-hez szolgálattételre az 4450/1945. M. E. sz. rendeletben előírt, a nemzeti szempontból jelentős magángyűjtemények megmentése érdekében. Lásd: MNL OL XIX-I-13 3. d. 510/1948. Fügedi kérelme Ortutay miniszternek Keleti István rendőrnagy további alkalmazása tárgyában. 1948. június 10.; Kaposy János (1894–1952) levéltáros, művészettörténész.

⁹⁰ MNL OL XIX-I-12 2. d. 782/1947. Varga István jegyző (Körment) közlése Jeszzenszkynek a herceg Batthyány-Strattmann gyűjtemény sorsa tárgyában. 1947. nov. 7.

⁹¹ MNL OL XIX-I-13 2. d. 478/1948. Fügedi értesítése dr. AndrásKay Jenő ügyvédnek a Batthyány-Strattmann festmények átvétele tárgyában. 1948. április 3.; Uo. 3. d. 709/1949. Varga Jenő hitbizományi gondnok elismervénye a Vesélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztosságának a körmenti Batthyány-Strattmann-féle kastélyból beszállított festménydarabok átvételéről. 1948. március 16. é *Zsámbék* 2006. 286., 296. o.

⁹² MNL OL XIX-I-12 2. d. 833/1947. Jeszzenszky jelentése a miniszternek a Köz- és Magántulajdonból Elhurcolt Műtárgyak Ügyeinek Miniszteri biztosa egy évi működéséről. 1947. december 9. Megtalálható még: MNL OL XIX-I-1-h 235. d. 192741/1948. VKM VI/2. o.: Gyűjtemény. 1948. február 24.

⁹³ Uo.

összezsúfolt műtárgyak szétválogatása és a Múzeumban összegyűlt magántulajdonú műtárgyak átvétele. A jelentkező, vagy felkutatott magántulajdonosoknak, kellő igazolás után műtárgyaikat visszaadtuk. Eddig 1312 műtárgy vissza tulajdonosához... 11./ Az amerikai megszálló hadsereg parancsnokságának kívánságára össze kell állítanunk a németek által elhurcolt műtárgyak jegyzékét. Ezt a nagy anyagot részletekben küldjük Münchenbe és még mindig dolgozunk rajta, mert nem elég a műtárgyak felsorolása, hanem közelebbi meghatározásuk, ismertető jelek is szükségesek az amerikai nyomozóknak. Eddig 1865 műtárgyról szóló jegyzék ment ki.⁹⁴ Érdekes és feletébb bosszantó adalék, hogy „13./ Ismételten jöttek hozzám jogsegélyt kérő bejelentések, megjelölve, hogy az elveszett műtárgy hol található. Bár a 30/1947 V.K.M. rendelet értelmében felhatalmazásom van ilyen esetekben a műtárgy lefoglalására, még sem járhatam el, mert egyrészt nincs fedezetem ilyen kiszállásokra, másrészt hiába kértem nyomozó rendőrtiszt beosztását, a belügyminiszter kérésemet nem teljesítette. Van ugyan rendőr nyomozó főhadnagy a Veszélyeztetett gyűjtemények miniszteri biztosságánál, de az alig ér reá, a mi ügyünkkel foglalkozni. E miniszteri biztosság gépkocsiját is használhatnám vidéki kiszállásoknál, de javadalmából az üzemenyagra annyira nem telik, hogy saját munkakörét sem láthatja el. Még Szentgotthárd és Sopron környékét, holt feltehető, hogy sok műtárgy, sőt múzeumi műtárgy is lappang, sem sikerült pénz hiányában alaposan felkutatni. Így sok értékes műtárgy, melyet az elkallódástól még idejében meg lehetett volna menteni, megy veszendőbe.⁹⁵ Jeszenszky ismételten felvetette és sürgette a magyar háborús veszteség katalógus megjelentetését, melyet további érvel támasztott alá: „17./ Most az orosz megszálló hadsereg parancsnoksága megengedte Németország orosz zónájában a kutatást elhurcolt magyar javak után. Ez újabb feladatot jelent és ha meglenne a katalógus, eredményesebb lehetne munkánk.⁹⁶ Sikerként könyvelte el a szlovákiai Galántáról és Losoncról a Gerster-,⁹⁷ valamint a Gárdonyi- gyűjtemények vissza kerülését, viszont a bécsi Néprajzi Múzeumban talált magyar képek restitúciójának ügye ekkor még nem mozdult. Tájékoztatásul közölte, hogy a „18./ Németországból hazaszállított magántulajdonú műtárgyak értéke után 11%-ot kell illeték fejében fizetni a tulajdonosoknak, a kiadáskor. Érthető, hogy nagyobb gyűjtemények és értékesebb műtárgyak tulajdonosai, jó helyen tudva műtárgyaikat, nem sietnek azokat kiváltani. Ezért még mindig a Műkincs- és Ezüst vonat szállítmányából 192 műtárgy van őrizetemben.⁹⁸ Végül kérte jelentésének tudomásul vételét és a miniszter további bizalmát.

⁹⁴ Uo. Itt és a továbbiakban: aláhúzások az eredetiben.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ A Gerster Béla építőmérnök által 1882–1893. között a Korinthuszi-csatorna építések összegyűjtött antik kerámiagyűjtemény keresett darabjait a pozsonyi magyar külképviselet Galántán egy magánszemélytől átvette, majd azok tulajdonosának visszaadásra kerültek, lásd: MNL OL XIX-I-12 I. d. 378/1947. Jeszenszky kérelme Gerster Jolánnak korinthusi gyűjteménye Csehszlovákiából való hazahozatalához adatok megküldése tárgyában. 1947. március 28.; Uo. 517/1947. Jeszenszky levele Gerster Jolánnak az KúM Kulturális Osztálya értesítésének megküldése tárgyában. 1947. június 11. Az említett gyűjtemény nagy részét örökösei később az SZM-nak ajándékozták.

⁹⁸ Uo.

A nyilvánosság tájékoztatása a háborús veszteségekről

Jeszzenszky *Háborús műkincsveszteségünk* címmel a *Magyar Művészet* 1948. március elseji számában megjelentetett cikkét a következőképp nyitotta: „Szinte áttekinthetetlen az a kár, mely a háború következtében érte a magyarságot. E felmérhetetlen pusztulásban is számot tesz a műtárgyakban: képekben, szobrokban, iparművészeti értékekben és egyéb muzeális tárgyokban szenvedett veszteségünk, sőt miután pótolhatatlan értékekről van szó, a veszteség az idők folyamán csak növekedni fog jelentőségében, míg a gazdasági javakban szenvedett kárunk, amilyen mértékben helyreáll a termelés, olyan mértékben fog a feledés ködébe merülni. Olyan műalkotások is pusztultak és kallódtak el, melyeket a kultúrvilág is számon tartott és még több olyan, mely a magyar művészi alkotóerőknek diadaljele volt. Egészben véve ez a nagy kár még így elveszve is a magyar műveltség, meg a magyar műízlés színvonalának mértékadója marad. Ezért szükséges e veszteség nyilvántartásba vétele, nemcsak az elveszett tárgyak felkutatásának megkönnyítése és azonosítása érdekében, hanem azért is, mert az elpusztult és elveszett tárgyak lajstroma egyben fontos művelődéstörténeti dokumentumként fog szolgálni.”⁹⁹ Ezután szűkszavúan, csak pár mondatban tájékoztatott a biztossága feladatáról. A bejelentések alapján rövid beszámolót adott, melyben számadatokat közölt az állami és magángyűjtemények veszteségeiről. Külön megjegyezte az SzM-i letétek elpusztulását, illetve bizonytalan sorsát. Rámutatott arra, hogy nemcsak a gyűjtők, műbarátok és műkereskedők, de maguk a művészek (Hatvany Ferencet és Csók Istvánt említi) is nagy veszteséget szenvedtek.¹⁰⁰ Zárómondatként keserűen megállapította: „Sajnos e beszámolóban felsorolt műtárgyak, bátran mondhatjuk, csak kisebb része annak a műkincsveszteségnek, melyet a háború alatt szenvedtünk.”¹⁰¹

Jeszzenszky felterjesztései 1948 májusában és júniusában

A miniszteri biztos 1948. május 19-én megküldte Ortutaynak hivatala ingó vagyonáról, valamint a személyzetéről készült kimutatásait. Előbbiben a fém mérőszalag, az írógép, a kis vaskazetta, a hatfiókos szekrény, a kartotékdobozok mellett Éber László művészeti lexikonja, Homér Lajos *A bútor története* és Hoffmann Edith *Szinyei Merse Pál* című könyvei, illetve a *Magyar Művészet* folyóirat egyik száma szerepeltek.¹⁰² Utóbbiból megismerjük, hogy a nyugalmazott minisztériumi osztályfőnök mellett dr. Lőrinczy Szabolcs minisztériumi és Moravek László tanügyi tanácsosok előadókként, valamint Nagy Barna múzeumi gyakornok kisegítő munkakerőként tevékenykedtek.¹⁰³ A Jeszenszky által elkészített és 26-án felterjesztett jövő évi költségvetési előirányzatból betekintést kapunk hivatala működésének az anyagi szűkösség miatti nehézségére. Megtudjuk, hogy „1946-ban

⁹⁹ Jeszenszky Sándor: Háborús műkincsveszteségünk. *Magyar Művészet*, 15. (1948) 2. sz. 101–102. o.

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² MNL OL XIX-I-12 2. d. 177/1948. Jeszenszky felterjesztése Ortutaynak ingóvagyon leltár tárgyában. 1948. május 19.

¹⁰³ Uo. 180/1948. Jeszenszky felterjesztése Ortutaynak személyzeti kimutatás tárgyában. 1948. május 19. Lőrinczy Szabolcs (?) újságíró, VKM titkár, tanácsos, később az Operettszínházban dolgozott. Moravek László (?) VKM titkár, tanácsos. Nagy Barna (?) művészettörténész, SzM-i gyakornok, az Egri Városi Múzeum (Heves-Egri, majd Dobó István Múzeum) vezetője (1949–1951).

a miniszteri biztosság létesítésekor az ellátmány havi 3000 forintban állapított meg, de ez az összeg, csak pár hónapig folyósított és a min. biztosság azóta csak havi 1000 forint ellátmányban részesül. Ennek következtében maradt el az elveszett műtárgyak I. katalógusának kiadása, melyet pedig nemzetközi megállapodás alapján már ki kellett volna adni és külföldi kormányok a külügyminiszter útján többször sürgették. Az 1947–48 költségvetési évben felmerült legszükségesebb kiadásait a min. biztosság csak úgy tudta fedezni, az 1000 forintos havi dotáció mellett, hogy a kezdő, első hónapok megta-
karításait használta fel.¹⁰⁴ Ennek ellenére a biztos által 1949 végéig megállapított munkaterv pontjai a következők voltak: „1./ Az elveszett műtárgyak magyar és angol nyelvű katalógusának kiadása. 2./ A II. katalógus előkészítése. 3./ A linzi szállítmány feldolgozása és azonosítása. 4./ A visszaszerzett műtárgyak tulajdonosainak megállapítása és a miniszterközi bizottság útján való birtokba adása. 5./ Nyomozás a Németországba szállított műtárgyak elvitele körülményeinek megállapítására. 6./ Szépművészeti Múzeum letéteinek kutatása, számbavétele és revíziója. 7./ A folyton érkező újabb bejelentések feldolgozása és kartotékozása. 8./ Gyanús vidékek, különösen a nyugati határvidék átvizsgálása, a Veszélyeztetett műgyűjtemények min. biztosságával együtt, mely eddig fedezet hiányában nem történt meg. 9./ A külföldön lévő Csánky Dénessel még mindig függőben lévő kérdések tisztázása. 10. /Az elhagyott javak liquidálásával kapcsolatban felmerült munkák. 11./ A kormány rendelet értelmében, bizonyos határidőn túl gazdátlanul maradt műtárgyak meghirdetése és kiállításának előkészítése. 12./ Műkincseink Nyugatra való vándorlásának főbb adatait magába foglaló jelentés összeállítása.”¹⁰⁵

Jeszenszky 1948. június 26-án terjesztette fel a kultuszminiszternek biztossága működési jelentését. Tájékoztatása szerint, az év elejétől további 54 bejelentés érkezett hozzá 2763 műtárgy elvesztéséről. A készülő veszteség katalógus ekkor 5944 tételt tartalmazott. Az utolsó félév alatt 92 műtárgyat adtak vissza igazolt tulajdonosának, a kezdetektől összesen 1404 darabot. A müncheni Central Art Collecting Point (CACP) által jelzett, a németek által Magyarországról elhurcolt műtárgyak jegyzéke 2700 adatot sorolt fel, melynek az amerikaiak kérték kiegészítését a kiszállítások körülményeinek részletes megállapításával. Ügyükben dr. Rudnay Gyula rendőr százados nyomozott. Jeszenszky leírása alapján sajnos ekkora az amerikai-német zónával a hivatalos összeköttetés megszakadt, Bogay ugyan tevékenykedett még kint a magyar érdekek védelmében. Az amerikai–osztrák zónával viszont az érintkezés továbbra is zavartalan volt. A biztos készített a különös értékkel bíró műtárgyak kivitelének megakadályozására egy törvényjavaslatot, melyet indoklással együtt felterjesztett, továbbá véleményezte a készülő műemlékvédelmi törvényjavaslatot is.¹⁰⁶ Befejezésül jelezte: „A Miniszteri Biztosság raktárában jelenleg 914 műtárgy őriztetik. Ezeknek egy része olyan, melyek után járó 11%-os hazaszállítási illetéket még nem fizették ki és ezért ki nem adható. Túlnyomó számban vannak azok a műtárgyak, melyeket a tulajdonosuk nem tud lakásában elhelyezni és letétben hagyja. Vannak azután olyan műtárgyak, melyeknek tulajdonosát még nem sikerült

¹⁰⁴ MNL OL XIX-I-12 2. d. 181/1948. Jeszenszky felterjesztése Ortutaynak jövő évi költségvetés előirányzata tárgyában. 1948. május 26.

¹⁰⁵ Uo. 278/1948. Jeszenszky válaszai a tudományos intézetek 1949 évi tudományos terveire vonatkozó kérdésekre. 1948. augusztus 3.

¹⁰⁶ MNL OL XIX-I-1-h 243. d. 192789/1948. VKM VI/2. o.: Ingó műemlékek védelméről törvényjavaslat. 1948. február 25.

megállapítani és végül olyan műtárgyak melyekre nézve a kiadatási eljárás most van folyamatban.”¹⁰⁷

Az VKM július 14-én a leadott jelentéssel kapcsolatban további tájékoztatást kért Jeszenszkytól a készülő veszteség-katalógus költségeiről (papír 40-60 000 és fordítás 4000 forint), a bécsi Néprajzi Múzeumban talált magyar festmények hazaszállításáról (időközben visszaérkeztek), Bogyay bajorországi feladatáról (Csánky kihallgatása stb.), az Innsbruckból hazakerült (az Aranyvonat szállítmányának egy része)¹⁰⁸ anyag kiadásáról, valamint érdeklődött az elraktározott anyagok átmenetileg vidéki múzeumokban történő elhelyezésének, esetleg vándorkiállításának lehetőségéről. A biztos 22-én megküldött válaszlevelében közölte, hogy „A hazaszállítási kormánybiztosság ülésén előterjesztetem, hogy az innsbrucki kincsvonatban lehetnek olyan tárgyak, melyek, mint műtárgyak vannak nálam bejelentve példának okáért a Hoffmann-féle zománcképes arany szelence gyűjtemény. /Bejelentésemet tudomásul vették azzal, hogy a kincs-vonat anyaga a Nemzeti Bank őrzetében van és a kormány, illetve a Gazdasági Főtanács még nem döntött, hogy mi legyen vele.”¹⁰⁹ Jeszenszky továbbá hangsúlyozta, hogy „A kormányrendelet értelmében a Nyugatról hazahozott műtárgyakat csak a pénzügy-igazságügy minisztérium és a Gazdasági Főtanács által kiküldött írásbeli birtokba adó határozata alapján adhatom ki a tulajdonosnak. Olyan műtárgyaknál, melyek tulajdonosa még nincs megállapítva, fontos bizonyosság lehet, ha a jelentkező látatlanban a műtárgy ismertetőjeleit megtudja adni. Kiállítás esetén nemcsak elveszik ez a lehetőség, hanem rosszhiszemű igénybejelentésekre adódik alkalom. Ezért a kormányrendelet értelmében mint utolsó lehetőség van fenntartva a gazdátlan műtárgyak felsorolása a hivatalos lapban és a min. biztosság által kiállítás keretében közszemlére való kitétele. Addig nem vagyok jogosítva a műtárgyakat kiállítás céljára átengedni.

A Min. Biztosságnál letétben lévő műtárgyak közül az értékesebbeket, példának okáért a Herzog-gyűjtemény több darabját és más képeket, meg szobrokat kiállítás végett a Szépművészeti Múzeumnak a múltban és most is elismervény ellenében átadtam¹¹⁰ és tervbe van véve a Wolfner-gyűjtemény bemutatása¹¹¹ is.

¹⁰⁷ MNL OL XIX-I-12 2. d. 225/1948. Uo.

¹⁰⁸ *Békefi* 2000. 132–135. o.

¹⁰⁹ MNL OL XIX-I-12 2. d. 273/1948. Jeszenszky válasza a miniszternek felterjesztett jelentésével kapcsolatos kérdésekre. 1948. július 22.

¹¹⁰ MNL OL XIX-I-12 2. d. 731/1947. Jeszenszky értesítése dr. Oppler Emil ügyvédnek Herzog András hagyatékába tartozó két festmény SzM-i kiállításra való átengedése tárgyában. 1947. október 6.; Uo. 263/1948. Dr. Genthon István főig. (SzM) elismervénye Jeszenszkynek műtárgyak kiállítás céljából történő átvételéről. 1948. július 15.

¹¹¹ Jeszenszky a Wolfner-gyűjteményből 10 képet kölcsönzött a Fővárosi Képtár Magyar Valóság Kiállítására lásd: MNL OL XIX-I-12 2. d. 115/1948. Fővárosi Képtár elismervénye Jeszenszkynek Wolfner Gyula 10 db. festményének kiállításra történő átvételéről. 1948. április 5.; Uo. 442/1948. Jeszenszky kérelme a Fővárosi Képtár Ig-nak kiállításra átadott Wolfner László-féle képek visszaszállítása tárgyában. 1948. december 22.; Uo. 64/1949. Révay Kálmánné ígh. (Fővárosi Képtár) jelentése Jeszenszkynek a visszaküldött Wolfner-gyűjteményi képekről. 1949. február 14. Továbbá a Wolfner-gyűjtemény egyes darabjai letéti elhelyezésre kerültek az SzM-ban lásd uo. 388/1948. Wolfner László – MNM Tan. letéti megállapodás tervezet. É. n.; Uo. 392/1948. Dr. Herceg Lajos ügyvéd levele Jeszenszkynek a Wolfner-féle gyűjtemény letéti szerződés tervezete tárgyában. 1948. november 16.; Uo. 3. d. 10. dossz. 10/1949. Mihalik Sándor (Magyar Történelmi Múzeum) értesítése Jeszenszkynek Wolfner László gyűjteményéből képek átadása az SzM-nak tárgyában. 1949. január 7.; Uo. 26/1949. Jeszenszky kérelme dr. Herceg Lajos ügyvédnek a Wolfner-gyűjteményből származó képek ügyében.

Egyébként eltekintve a nagyobb értékű daraboktól, a tárolt anyag annyira vegyes és annyi selejtes darab is van benne, hogy alig lehetne abból instruktív jellegű kollekción összeállítani.¹¹²

További levelezés Bogyay Tamással, a bajorországi megbízott jelentései a Magyar Visszaszolgáltatási Misszióknak (1948. szeptember–1949. június)

A Staudach-Egerndachban tartózkodó Bogyay 1948. szeptember 30-án levélben tájékoztatta Jeszenszkyt arról, hogy a baden-badeni Magyar Visszaszolgáltatási Misszió által további megbízást nyert a nyugatra került műtárgyak felkutatására. A restitúciós szervnek készített havi jelentéseit pár sor kíséretében ezután rendszeresen megküldte tájékoztatósul a miniszteri biztos részére is. Első beszámolójából betekintést nyerünk a háború utáni német piac helyzetéről: „Míg régebben a megszálló hatóságok tilalma, most a pénzhány akadályozza a nagyobb méretű műkereskedelmet. Münchenben állítólag múlt év novemberében lett volna utoljára aukció, újabbra egyelőre nincs is kilátás, mert nagyobb értékre vevő sem akad és ezért katalógus stb. kiadására sincs pénz. Rosenheimben például az összes üzletek, melyek régebben foglalkoztak régi műtárgyakkal is, ezt az üzletágat egyelőre egészen feladták és raktáron sem tartanak olyan cikkeket, amelyek közt minket érdeklő anyag lehetne. München nagy múltra visszatekintő és jelentékeny műkereskedelmében viszont annál nagyobb mennyiségű műtárgy hever, amelyek közül egyelőre inkább csak a gyakorlati célt is szolgáló dolgok /porcellán stb./ találnak vevőre. Itt tehát sokkal több kilátás van arra, hogy magyar eredetű tárgyak felbukkannak. Ebből a szempontból különös figyelemmel kell kísérni még az amerikai zóna keleti részének többi nagyobb városait is, ahol főként kisebb értékű tárgyak felbukkanása esetleg nagyobb gyűjtemények nyomára is vezethet.”¹¹³ Katalógusok hiányában a helyszínen kellett böngésznie az eladásra kínált ingóságokat. Bogyaynak a kutatáshoz „Az elhurcolt műkincsek jegyzéke”, a Jeszenszky által Ortutaynak összeállított lista állt rendelkezésére, ezzel kapcsolatban azonban jelezte „Minthogy az említett jegyzékben közel 2500 tárgy szerepel, részben hiányos és itt-ott egészen téves adatokkal, a nekem megküldött tulajdonosok szerinti összeállítás erre a célra nem használható.”¹¹⁴ Cédulás rendszerű szakkatalógust állított ehhez inkább fel. A műtárgyokról felvett adatok további kiegészítéséhez a bajor állami képtárak könyvtárát vette igénybe, amely egyben az CACP könyvtárul is szolgált, sajnos benne kevés magyar művészettörténeti kiadvánnyal. Kérte emiatt Jeszenszkytól saját szakkönyveinek kiküldését. Az események feltáráshoz érdekes Bogyaynak a jelentése végén tett nyilatkozata arról, hogy „A posta útján kutatást indítottam a hiányzó műkincsek jegyzéke angol fordításának 2 példánya után, amelyet 1948. március 26-án expressz ajánlvá adtam fel a karlsruhei Hungarian Mission for Restitution címére. Egy példányt ugyanakkor a müncheni Monuments, Fine Arts & Archives Section-nek (a Central Art Collecting

1949. január 18.; Uo. 2. d. 66/1949. Wolfner László gyűjteményének jegyzéke azon műtárgyokról, melyeket a Köz- és Magántulajdonból Elhurcolt Műalkotások Ügyeinek Miniszteri Biztosa letétként adott az Orsz. Szépművészeti Múzeumnak. 1949. február 15.

¹¹² MNL OL XIX-I-12 2. d. 273/1948.

¹¹³ Uo. 332/1948. Bogyay (Egerndach) levele Jeszenszkynek 1948. szeptember havi jelentése tárgyában. 1948. szeptember 30.

¹¹⁴ Uo.

Pointot is vezető hivatalnak) küldöttem be.”¹¹⁵ Tudomása szerint azonban, a karlsruhei levél az összes átvett küldeménnyel együtt egy ismeretlen magyar ezredeshez került.¹¹⁶

1948. november elsején már a kért könyvek megérkezéséről, ugyanakkor súlyos pénzhányról is jelentett, mivel a Missziótól két hónapja sem fizetést, sem költségterítést nem kapott.¹¹⁷ Emiatt 17-én a hazatéréséhez kért az utóbbtól, illetve Jeszenszkytól hozzájárulást. Bogyay leveleiből kitűnik a külföldi magyar restitúciós tevékenység, azon belül is személyes sorsának alakulása. A karlsruhei misszió 1948 áprilisában az amerikaiak által történt kiutasításával megszűnt minden intézményes hazaszállítás, jómaga pedig hivatalos megbízatás híján nehezen tudta ellátni a feladatát. A kinti műkereskedelem ellenben felszabadult, szükségessé téve annak figyelését. A volt minisztériumi tisztviselő megbízatását ugyan kézhez kapta, viszont jelentéseire érdemben alig válaszoltak, pénzt részére késve és keveset folyósítottak.¹¹⁸ 1948. november 30-án, valamint 1949. december elsején kelt jelentéseiből kiderül, hogy a kézhez vett kiutalása mégis lehetővé tette számára a további kutatást. Kérte annak közlését, hogy a müncheni magyar lektorátus ládáit (benne könyvek, de képanyag is) hogyan indítsa útnak.¹¹⁹ 1949. január 12-én tanulmányozás céljából német árverési katalógusokat (például *Nachrichten für den Kunsthandel*) küldött a miniszteri biztosság részére.¹²⁰ Bogyay hónap végi jelentésében beszámolt a berlini és a müncheni műkereskedelem újjáéledéséről, valamint Jeszenszky pár héttel korábbi közvetlen tájékoztatása alapján,¹²¹ az Adolf Eichmann Obersturmbannführer által Magyarországról elvitt festmények ügyében indított kutatásához kért pontosabb adatokat.¹²² Hollétükre vonatkozóan kérdést jelentetett meg a műkereskedelmi könyvmatosban. A Misszióknak javasolta más keresett műtárgyakról is hasonló sajtóközlemé-

¹¹⁵ MNL OL XIX-I-12 2. d. 332/1948. Bogyay (Egerndach) levele Jeszenszkynek 1948. szeptember havi jelentése tárgyában. 1948. szeptember 30.

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ Uo. 375/1948. Bogyay (Egerndach) jelentése Jeszenszkynek 1948. október havi működése tárgyában. 1948. november 1.

¹¹⁸ Uo. 398/1948. Bogyay (Egerndach) jelentése Jeszenszkynek hazatérése tárgyában. 1948. november 17.

¹¹⁹ Uo. 414/1948. Bogyay (Egerndach) jelentése Jeszenszkynek 1948. november havi működéséről. 1948. november 30.; Uo. 6/1949. Bogyay (Egerndach) jelentése Jeszenszkynek 1948. december havi működéséről. 1949. január 1. További kutatást igényel – F. K.

¹²⁰ Uo. 25/1949. Bogyay (Egerndach) jelentése Jeszenszkynek német árverési katalógusok küldése tárgyában. 1949. január 12. Jeszenszky a *Nachrichten für den Kunsthandel* 1949. évfolyam 1. számát visszakérőleg megküldte a *Magyar Művészetnek*, a folyóiratban való felhasználás céljából lásd uo. 27/1949. Jeszenszky levele Szilárd Vilmosnak német műkereskedelmi közlőny megküldése tárgyában. 1949. január 19.

¹²¹ MNL OL XIX-I-12 3. d. 10. dossz. 92/1949. Jeszenszky kérelme az Államvédelmi hatóságnak és Katonapolitikai Osztálynak Eichmann Obersturmbannführer adatai tárgyában. 1949. március 22. Benne Jeszenszky korábbi átiratai 17/1949. sz. Bogyaynak, 18/1949. sz. az PüM KVMJ Őo-nak és 19/1949. sz. a Mission Hongroise de la Restitutionnak fenti tárgyában. 1949. január 12.

¹²² Bogyaynak még teljesen ismeretlen volt Eichmann neve: „A művészeti szakirodalomban magam eddig még nem találkoztam az Eichmann gyűjtemény említésével, remélem azonban, hogy a müncheni szakkönyvtár idevágó anyagának tanulmányozása és műgyűjtő körökben ismerős szakemberekhez intézett kérdéseim eredményre fognak vezetni. A tulajdonos felkutatására is tettem lépéseket, azonban a név, rang és a budapesti tartózkodás oly csekély adat, hogy a »Suchdienst-Zentrale«-ban ezek alapján még el sem tudják kezdeni a keresést. Az Eichmann vezetéknév u.i. egész közönséges, úgy hogy százával vannak ilyen nevű emberek, azonkívül (sic!) a nyilvántartásokban nem az egyesek háború alatti állomáshelyei, hanem csapattest, tábori postaszáma stb. vannak nyilvántartva.” MNL OL XIX-I-12 2. d. 45/1949. Bogyay (Egerndach) jelentése Jeszenszkynek 1949. január havi működése tárgyában. 1949. január 31.

nyek megtételét.¹²³ Az Eichmann-ügyben tett intézkedésről Rác Lajos pénzügyminisztériumi osztálytanácsos Jeszenszkynek megküldte Herendi József külügyminisztériumi titkár átiratát, eszerint „...az amerikai követség tárgyra vonatkozó kérésemet az illetékes katonai hatóságoknak továbbította. Az angol követség további részletesebb információkat kér a festményekre vonatkozólag, mielőtt a németországi angol katonai hatóságoknak a kutatásra utasítást adna”.¹²⁴ Fügedi 1949. június 10-én (ekkor hivatalosan megszűnt a Jeszenszky-biztosság) csak e levelezésről tudta tájékoztatni a külügy- és a pénzügyminisztereket „a fentnevezett Eichmann Obersturmbannführerre vonatkozólag irattáramban bővebb anyag nem áll rendelkezésemre” megjegyzéssel.¹²⁵

Bogyay anyagi helyzete továbbra is siralmas volt. 1949. márciusi jelentésében már így fogalmazott: „Semmi kilátás nincs arra, hogy a Misszió a megállapított tiszteletdíjat fizetné vagy akár csak a legminimálisabb készkiadásokat megtérítene. Ez mindennemű munkát lehetetlenné tesz.”¹²⁶ Kérte ezért ismételtlen a felmentését és jelezte hazatérési szándékát.¹²⁷ Jeszenszky további felhívására a megbízott április 5-én arról nyilatkozott, hogy: „...a Central Art Collecting Point Münchenben, Arcisstrasse 10 szám alatt még mindig fennáll. Személyzetét ugyan erősen lecsökkentették, mindössze két amerikai és kb. 7-8 német segédtszítviselővel működik. Külföldi képviselő úgy tudom legfeljebb egy vagy kettő van.

Hogy pontosan minő magyar eredetű műtárgyak vannak ott jelenleg, azt nem tudom megállapítani, mert a Collecting Point leltárai csakis a hivatalosan akkreditált külföldi megbízottaknak állnak rendelkezésére. Biztosra vehető azonban, hogy legalább is a Nyíregyházi Jósza-múzeum népvándorlás kori arany és ezüst tárgyai ott vannak, amelyeket dr. Borbély Sándor, Szabolcs vármegye volt alispánja 1947. december 29-én szolgáltatott be oda, ha csak a karlsruhei Magyar Visszaszolgáltatási Misszió 1948 április havában történt kiutasításáig ki nem igényelte és el nem szállította.

A visszaszolgáltatási eljárások tudomásom szerint tovább folynak, illetve az elvi lehetőség mindig megvan rá, tekintet nélkül arra, hogy az illető államnak van-e a müncheni Central Art Collecting Pointnál képviselője vagy sincs. Így újságból értesültem arról, hogy az olaszok nem is rég jelentékeny restitúciós igényekkel léptek fel, habár Münchenben megbízottjuk nincs, csak olyan, a frankfurti katonai kormány mellett akkreditált missziójuk, mint amilyen a magyaroknak is volt 1948 áprilisáig és jelenleg is van a francia zónában. Az anyag felkutatását és a diplomáciai tárgyalásokat ugyanis sohasem az Art Collecting Point végezte, ez csak a szakszerű megőrzésről gondoskodik, de nem dönt a műtárgyak sorsáról.”¹²⁸ Tájékoztatásként mellékelte leveléhez a Bajor Nemzeti Múzeum

¹²³ MNL OL XIX-I-12 2. d. 81/1949. Bogyay (Egerndach) jelentése Jeszenszkynek 1949. február havi működése tárgyában. 1949. február 28.

¹²⁴ Uo. 164/1949. Rác Lajos min. osztálytan. (PüM IV/b. Űo.) átirata Jeszenszkynek Eichmann Obersturmbannführer által ellopott képek tárgyában. 1949. május 23.

¹²⁵ MNL OL XIX-I-13 3. d. 743/1949. Fügedi közleményei a külügy- és a pénzügyminisztereknek Eichmann Obersturmbannführer által ellopott képek tárgyában. 1949. június 10.

¹²⁶ MNL OL XIX-I-12 2. d. 103/1949. Bogyay (Egerndach) jelentése Jeszenszkynek 1949. március havi működéséről. 1949. március 31.

¹²⁷ Uo.

¹²⁸ Uo. 81/1949. Jeszenszky levele Bogyaynak válasz a februári jelentésre tárgyában. 1949. március 29.; Uo. 120/1949. Bogyay (Egerndach) jelentése Jeszenszkynek az Art Collecting Point Münchenben tárgyában. 1949. április 5. Borbély Sándor (1889–?) főszolgabíró, Szabolcs vármegye alispánja (1936–1944).

köriratát arról, hogy a német közgyűjtemények milyen módon igyekeztek visszaszerelni elveszett műtárgyaikat.¹²⁹ A miniszteri biztos a Jósza András Múzeum gyűjteményi darabok hollétéről, a dr. Veress Sándor Szabolcs vármegyei alispán-helyettestől, valamint a Bogyaytól kapott azonos információkat megküldte a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének (KÖF). A vidéki múzeumok felügyeleti szerve kérte Ortutayt, hogy forduljon azok visszakerülése érdekében a külügyminiszterhez. A kultuszminiszter 1949. július 4-én a tárgyban átiratot intézett kollégájának.¹³⁰ Korábban Jeszenszky-, de a Fügedi-biztosság is tett lépéseket az ügyben, amelyet 1949 augusztusában a PüM eljárási folyamatba tett.¹³¹ Közvetítésével végül 1951-ben érkeztek haza a műtárgyak.¹³²

Bogyay ugyan a Misszióknak írt 1949 április havi jelentésében szűkszavúan közölte: „Mínthogy 1948 karácsonya óta semmiféle kiutalás nem történt, kénytelen voltam az információk beszerzését teljesen beszüntetni.”¹³³ Ennek ellenére foglalkozott az értékek felkutatásával. Jeszenszky 1949. május 3-án Bogyaynak az ajándékozás útján német tulajdonba került képek visszavásárlása tárgyában intézett levelet, amelyet másolatban megküldött a PüM KVMJ Üo. részére is.¹³⁴ Rác minisztériumi osztálytanácsos az átiratban foglaltakat tudomásul vette. Válaszában megjegyezte, hogy nem elhurcolt javakról van szó, mégis kérte a miniszteri biztos további tájékoztatását az ügyben.¹³⁵ Bogyay, Jeszenszkynek az iratokban feltett kérdéseit eljuttatta a müncheni CACP magyar ügyekben illetékes szaktisztviselőjének. Az értesülések szerint a Központ éppen felszámolás alatt állt.¹³⁶ Utóbbi fejleményre Rác ügyosztályvezető további feladatot adott Bogyaynak: „Ezzel kapcsolatban meghagyom, hogy az amerikai hatóságok birtokában levő elhurcolt magyar műtár-

¹²⁹ MNL OL XIX-I-12 2. d. 81/1949. Jeszenszky levele Bogyaynak válasz a februári jelentésre tárgyában. 1949. március 29.; Uo. 120/1949. Bogyay (Egerndach) jelentése Jeszenszkynek az Art Collecting Point Münchenben tárgyában. 1949. április 5.; Borbély Sándor (1889–?) főszolgabíró, Szabolcs vármegye alispánja (1936–1944).

¹³⁰ Uo. 20/1948. Dr. Veress Sándor alispán-h. (Szabolcs vármegye) értesítése Jeszenszkynek a Szabolcs vármegyei Jósza múzeum műkincseink hazahozatala tárgyában. 1948. január 12.; Uo. 415/1948. Jeszenszky kérelme a Szabolcs vármegyei Jósza Múzeum Ig-nak további tájékoztatás tárgyában. 1948. december 6.; Uo. 105/1949. Dr. Radnóti Aladár főfelügyelő-h. (KÖF) levélváltása Jeszenszkyvel a Nyíregyházi Jósza Múzeum Nyugatra vitt műtárgyai tárgyában. 1949. március 31.–április 11.; MNL OL K 726 705/1949. Nyíregyházi Jósza Múzeum nyugatra vitt műtárgyai. 1949. április 28.; MNL OL K 729 43. cs. 1680/1949. Dr. Dobrovits Aladár tan. (MNM Tan.) tájékoztatása dr. Radnóti Aladár főfelügyelő-h. (KÖF) részére a Nyíregyházi Jósza Múzeum műtárgyai tárgyában. 1949. július 17.

¹³¹ MNL OL XIX-I-13 6. d. 7. dossz. 786/1949. Fügedi feljegyzése a Jeszenszkynek Bogyay Tamással folytatott levelezésében szereplő két elhurcolt magyar jószágáról. 1949. július 1.; MNL OL K 729 45. cs. 2442/1949. Dr. Nyárády Mihály v. (Szabolcs vármegyei Jósza Múzeum) jelentése a Főfelügyelőnek (KÖF) a müncheni Art Collecting Pointban őrzött Jósza Múzeumbeli tárgyakról. 1949. szeptember 26.; Uo. 2678/1949. Jeszenszky és dr. Kardos László ov. (VKM) értesítései az KÖF-nek a Nyíregyházi Jósza Múzeum Nyugatra vitt műtárgyai tárgyában. 1949. április 11. és október 15.

¹³² MNL OL XIX-I-5-a 118. d. 863-0241/1952. Ortutay (MMOK) értesítése Darvas József közoktatásügyi miniszternek a nyugatról visszakerült műkincsek ügyében. 1952. február 24.

¹³³ MNL OL XIX-I-12 2. d. 144/1949. Bogyay (Egerndach) jelentése Jeszenszkynek 1949. április havi működéséről. 1949. május 1.

¹³⁴ Uo. 131/1949. Jeszenszky kérelme Bogyaynak az ajándékozás útján német tulajdonba került képek visszavásárlása tárgyában. 1949. május 3.

¹³⁵ Uo. 132/1949. Jeszenszky levele az PüM KVMJ Üo-nak az ajándékozás útján német tulajdonba került képek visszavásárlása tárgyában. 1949. május 3.; MNL OL XIX-I-13 3. d. 739/1949. Rác Lajos min. osztálytan., ügyosztályvez. (PüM IV/b. Üo.) értesítése Jeszenszkynek az ajándékozás útján német tulajdonba került képek visszavásárlása tárgyában. 1949. május 31.

¹³⁶ MNL OL XIX-I-12 2. d. 152/1949. Bogyay (Egerndach) jelentése Jeszenszkynek a müncheni Art Collecting Point-ban lévő magyar anyag tárgyában. 1949. május 13.

gyakat a passauai magyar anyagi bizottság által szerkesztett zárgondnoksági kartotékokra vegye fel és jelentse, hogy az Art Collecting Point felszámolása után előreláthatólag mi lesz a még amerikai birtokban levő elhurcolt magyar műtárgyak sorsa.¹³⁷ A magánjellegű nyomozások eredményeként kiderült, hogy a raktárban sem az elajándékozott, sem a „Szálasinak küldött többi tárgyak”¹³⁸ nem voltak megtalálhatóak. Rajniss vallomása alapján ugyanis a zsidó tulajdonú aranytárgyak, köztük Szilárd Vilmos Josephine császárné-anasztáz-készlete¹³⁹ még 1945 elején az SZM-i szállítmányból Szentgotthárdon Vajna Gábor nyilas belügyminiszterhez kerültek.¹⁴⁰ Ügyükben Domán Andrea korábban sikertelenül kutatott. Jeszenszky 1948 novemberében pedig George Granville párizsi címére intézett levelet,¹⁴¹ amelyre a kért közvetlenül írásban nem, de egy magánszemélyen keresztül közvetetten szóban megerősítette, hogy az említett javakat más műtárgyakkal együtt a háború végén a németektől lefoglalta és az ügyintéző szervezetek továbbította.¹⁴² A miniszteri biztos tájékoztatására Bogay a Központnál rákérdezett az amerikai hadnagy nevére, azt azonban nem ismerték.¹⁴³ A keresett tárgyak vonatkozásában Jeszenszky kezdeményezésére, de már Fügedi utasítására Rudnay kihallgatta Hellebronth Vilmost is. A korábbi altábornagy elmondása szerint, Vajnától az 1945 márciusán Brennerbányában hátrahagyott lepecsételt csomagokat egy ismeretlen rendőrtiszt vette magához, majd azokat lefoglalták a németek.¹⁴⁴ Ezzel bezárult a kör.

Bogay későbbi leveleivel, a folyamatban lévő ügyekkel 1949 júliusától már a Fügedi-bizottság foglalkozott.¹⁴⁵ Feldolgozásuk, ahogyan a volt kultuszminisztériumi titkár áldozatos műkinccsentő tevékenységének feltárása további tanulmányt érdemelne. A július 23-iki összefoglaló jelentéséből azt is megtudjuk, hogy az elajándékozott képek visszaadását az amerikai hatóságok megtagadták, mert mint ajándéktárgyak nem estek restitúció alá. A visszavásárlásukra a Hahn által indított tárgyalások pedig megszakadtak. Őrzési helyük ekkor ismeretlen volt. Sajnos a Szilárd Vilmos-féle és más aranytárgyak ügyében a Granville, Vida- és Perényi gyűjtemények ügyében az Eichmann, valamint Hatvany

¹³⁷ MNL OL XIX-I-13 6. d. 7. dossz. 754/1949. Rác Lajos min. osztálytan., ügyosztályvez. (PüM IV/b. Űo.) kérelmei a baden-badeni Magyar Visszaszolgáltatási Bizottságnak dr. Bogay Tamás jelentései tárgyában. 1949. június 9.

¹³⁸ Szálasi Ferenc (1897–1946) katonatiszt, politikus, Magyarország nemzetvezetője (1944–1945), háború után halálra ítélték és kivégezték. Bővebben lásd *Karsai* 2016.

¹³⁹ Szilárd Vilmos (?–1964) műkereskedő, a *Műgyűjtő* szerkesztője. Jozefina császárné, vagy Joséphine de Beauharnais (1763–1814) I. Napóleon császár első felesége, Franciaország első császárnéja (1804–1810).

¹⁴⁰ MNL OL XIX-I-12 1. d. 203/1947.; Vajna Gábor (1891–1946) katonatiszt, politikus, belügyminiszter. A Népbíróság halálra ítélte, és Szálasival egy napon kivégezték.

¹⁴¹ Uo. 2. d. 394/1948. Jeszenszky levele George Granville (Párizs) részére Josephine császárné-anasztáz-készlete tárgyában. 1948. november 18.

¹⁴² Uo. 124/1949. Sándor Pál levele Szilárd Vilmosnak Granville nyilatkozata tárgyában. 1949. április 9.

¹⁴³ Uo. Jeszenszky kérelme Bogaynak Szilárd Vilmos anasztáz készletének keresése tárgyában. 1949. április 28.; MNL OL XIX-I-13 3. d. 740/1949. Bogay (Egerndach) jelentése Jeszenszkynek a müncheni Central Art Collecting Point magyar anyaga tárgyában. 1949. június 1.

¹⁴⁴ MNL OL XIX-I-12 2. d. 128/1949. Jeszenszky kérelme a Népbizottságnak Hellebronth Vilmos kihallgatása tárgyában. 1949. április 28.; MNL OL XIX-I-13 3. d. 740/1949. Rudnay jelentése Hellebronth Vilmos kikérdezéséről. 1949. július 1.; Uo. 6. d. 7. dossz. 786/1949.; Hellebronth Vilmos (1895–1971) altábornagy, politikus, miniszter a Szálasi-kormányban.

¹⁴⁵ MNL OL XIX-I-13 6. d. 7. dossz. 788/1949. Fügedi közleményei Bogaynak a folyamatban lévő ügyekről. 1949. július 6.

Józsefné porcelánjai és Schulhoff Lajos festményei ügyében a Wilhelm Höttl utáni nyomozások sem vezettek eredményre.¹⁴⁶ Érdekes adalék, hogy az ugyancsak a budai várbeli Verböczy-palotából elvesztett Hatvany Bertalan-féle kelet-ázsiai-gyűjtemény néhány darabja itthon magánszemélyeknél előkerült.¹⁴⁷

Zárásul egy fontos megállapítás Bogyay-tól 1949 októberéből: „Magyarországról ellopott műtárgyak felbukkanásával tehát az egész világ minden olyan államában számolni lehet, ahol élénkebb műkereskedelem van. Magában Németországban is akárhol piacra kerülhet valami, főként ha jelenlegi birtokosa meg van szorulva, vagy biztonságban érzi már magát. Ezért minél szélesebb körű a megfigyelés, annál valószínűbb az, hogy az esetleg forgalomba hozott tárgyakat észre vesszük, és a továbbiaknak is nyomára akadhatunk. Lukas hálójával természetes, hogy nem lehet halászni. Ezért én is csak akkor végezhetem el a vállalt munkát, ha járandóságomat rendszeresen és idejében megkapom.”¹⁴⁸

Állandósult pénzhiány (1948. november)

Jeszzenszky a hivatala működését nehezítő pénzhiányról, amelyet korábban többször jelzett a miniszternek, az 1948. november 20-i levelében ismételtén, immár keserűen hangot adott: „A bölcs vezetése alatt álló minisztérium Elnöki osztályában f. évi július havától megtagadták a vezetésem alatt álló Köz- és magántulajdonból elhurcolt műalkotások ügyeinek miniszteri biztossága személyzete számára eddig rendszeresített külön munkadíjak engedélyezését, azzal az indoklással, hogy a miniszteri biztosság munkája nem egyenértékű más hivatalok, többek között a Veszélyeztetett magángyűjtemények miniszteri biztossága munkájával, melyek a külön munkadíjban továbbra is részesülnek.”¹⁴⁹ Röviden előadta ezért az eddig elért eredményeket, például a Herzog-gyűjtemény Chardin-képének megszerzését az SzM részére, valamint egyes darabjainak kiállítását ugyanott, a nyugatról visszaérkezett legutóbbi szállítmányokat, vagy az elvesztett műtárgyak katalógusának készítését. Munkájuk forintositott értékének indoklásához számszerű kimutatást is csatolt.

¹⁴⁶ MNL OL XIX-I-13 4. d. 919/1949. Bogyay (Egerndach) szeptember havi jelentése a baden-badeni Magyar Visszaszolgáltatási Bizottságnak. 1949. október 1.

¹⁴⁷ Uo. 2. d. 418/1947. Keleti István rendőr nyomozó főhadnagy jelentése Hatvany Bertalan panasza tárgyában. 1947. október 6.; Hatvany Bertalan báró (1900–1980) orientalista, író, műfordító, mecénás.

¹⁴⁸ MNL OL XIX-I-13 4. d. 919/1949.

¹⁴⁹ MNL OL XIX-I-12 2. d. 397/1948. Jeszenszky tájékoztatása a miniszternek biztossága eredményeiről. 1948. nov. 20. Megtalálható még: MNL OL XIX-I-1-h 235. d. 209 633/1948. VKM VI/2. o.: Rendkívüli munkadíj. 1948. december 6.

A Jeszenszky-biztosság által kezelt műtárgyak értéke¹⁵⁰	
<i>Tevékenység</i>	<i>Érték</i>
A Nyugatról hazahozott és miniszteri biztosság által átvett műtárgyak értéke (benne van a Szépművészeti Múzeum anyagának értéke is)	225 862 400 ft.
Magyar területen felkutatott műtárgyak értéke	916 900 ft.
Összesen	226 779 300 ft.
Ebből a miniszteri biztosság a tulajdonjog megállapítása után birtokba adott ... értékű műtárgyat	226 530 200 ft.
A tulajdonos kinyomozásáig a miniszteri biztosság őrizetében maradt ... értékű műtárgy	395 300 ft.
<i>Tevékenység</i>	<i>Érték</i>
A Nyugatról hazahozott, magántulajdonba visszaadott műtárgyak értéke	817 437 ft.
A magántulajdonú műtárgyak kiadásánál az érték 10%-a fizetendő hazaszállítási illeték címén	81 743 ft. 70 f.
E címen a pénzügyi tárca ... vett be és a Szépművészeti Múzeum becslési díj címén ... jövedelemhez jutott	81 74 ft. 37 f.

Kérelmét így folytatta végül: „Ez a szakismeret és sok irányú tájékozottságot kívánó munka nem kevesbedik, sőt egyre szaporodik a folyton érkező újabb kárbejelentésekkel és újabb nyomok felmerülésével. Már a külföldi hatóságoktól is érkeznek megkeresések egyes gyanús esetekben, hogy nem Magyarországról elhurcolt műtárgyakról van-e szó.

Ezek után bátor vagyok a Miniszter Úr ítélete alá bocsátani, hogy a magyar kultúra és nemzeti vagyon állagának védelme érdekében teljesített munkánk megérdemli-e ezt a lebecsülést.”¹⁵¹

A Jeszenszky-biztosság munkaterve az 1949. évre

Jeszenszky 1949. január 14-én 13 pontba szedve küldte meg éves munkatervét a vezetőség részére. Az általa megadott és korábban már ismertettekén kívül fontosak még, idézem „1./Végre sikerült két évi kutatás után megtalálni a Csánky-féle Zsidó kormánybiztosság iktatókönyvét, irattárát és leltárait,¹⁵² melyek temérdek új adatot szolgáltatnak.¹⁵³ Ezek feldolgozása több hónapot fognak igénybe venni, és ennek alapján nemcsak újabb veszteség megállapítására, meg ismeretlen tulajdonú műtárgyak hovatartozásának meg-

¹⁵⁰ A táblázat az MNL OL XIX-I-12 2. d. 397/1948. adatai alapján került összeállításra.

¹⁵¹ MNL OL XIX-I-12 2. d. 397/1948. Jeszenszky tájékoztatása a miniszternek biztossága eredményeiről. 1948. nov. 20. Megtalálható még: MNL OL XIX-I-1-h 235. d. 209 633/1948. VKM VI/2. o.: Rendkívüli munkadíj. 1948. december 6.

¹⁵² A Jeszenszky-biztosság levéltári anyagában lásd 3. d. 11. dossz., sz. n. Műkincs-kormánybiztosi jegyzőkönyvek másolatai 1944. Az iktatókönyvet nem leltem fel – F. K.

¹⁵³ Jeszenszky az újabb adatok birtokában további megbeszéléseket folytatott az érintett gyűjtemények képviselőivel, lásd MNL OL XIX-I-12 2. d. 61/1949. Jeszenszky kérelme Greiner József, Oppler Emil, Kelemen Ferenc, Berzsényi Ödön és Géber Antal részére a Herzog-, Weiss-, Kornfeld-, Chorin-gyűjteményekből 1944 végén a Sváb-hegyre felvitt műtárgyak tárgyában. 1949. február 14.; Uo. 62/1949. Dr. Kelemen Ferenc (Weiss Manfréd Vagyonkezelőség) válaszelevele Jeszenszkynek meghívás tárgyában. 1949. február 15.

állapítására nyílik alkalom, hanem nyomot kapunk elveszett műtárgyak felkutatására. (P. O. kérem feloldani már megkerestük az amerikaiakat Eichmann Obersturmbannführer felkutatására aki 1944-ben ládaszámra szállította Németországba a régi festményeket.)¹⁵⁴ Az SzM műtárgyvesztéseinek megállapítása nagyrészt megtörtént. A miniszteri biztos végleges eredményt azonban, csak a tavasz folyamán bekövetkező kiállítótermi és raktári szemlék után remélt. A Budapestre kiadott letétek felmérésével végeztek ugyan, viszont hátra volt még a vidéki anyag. Sajnos az intézmény megmarad műtárgyainak visszavétele pénzügyi fedezet és elhelyezés híján nem állt módjukban. Jeszenszky további szállítmányokat várt még nyugatról, Spitz an der Donauból (özvegy Mauthner Alfrédné műtárgyait),¹⁵⁵ [Bad] Gasteinből és Salzburgból (az Aranyvonat szállítmányának további részeit).¹⁵⁶ Az őrizetében lévő javakat illetően rámutatott arra, hogy „5./ A miniszteri biztosság mint a pénzügyminisztérium külföldre vitt magyar javak hazahozatali kormánybiztosságának szerve, a Nyugatról hazakerült műtárgyakat őrzi, megállapítja azok tulajdonosát és a miniszterközi biztosság határozata értelmében azokat tulajdonba adja. Amennyiben a tulajdonos nem jelentkezik, vagy meg nem állapítható, egy év után szabályhirdetéssel a kincstár tulajdonába veszi. Jelenleg több műtárgy van ilyen egy évi várakozási időre előjegyezve.”¹⁵⁷ Ezek egyrészt olyan nyugatról hazahozott műtárgyak voltak, amelyek tulajdonosa ismeretlen maradt, vagy azokért nem fizették ki a hazaszállítási illetéket. Másrészt, amelyek a háborút az SzM épületében vészelték át és utólag bukkantak fel. A tulajdonos elhalálózása folytán előadódta hagyatéki eljárás alá kerülő darabok is, amelyeket a biztosság csak bírósági végzés ellenében adhatott ki. Megfelelő elhelyezés hiányában némely ingóságot a tulajdonosuk hagyott ideiglenes letétként tovább a minisztériumi szervnél. Jeszenszky befejezésül megemlítette művészettörténeti és műkereskedelmi fontossága miatt, hogy összeállította a jelentősebb magyar mesterek munkáinak háborús veszteséglistáját is.¹⁵⁸

A múzeumi tanács átiratai a közintézményekben őrzött műtárgyak kiadásának letiltása, valamint a megmaradt magyarországi állomány felmérése tárgyában

A történeti előzmények tapasztalata,¹⁵⁹ illetve a második világháborút követő folyamatos nagyarányú hazai műtárgykiáramlás részben szabályos kivitelek, de csempészések révén is,¹⁶⁰ generálta az 1949. évi 13. sz. törvényerejű rendelet¹⁶¹ megalkotását. E folyamat egyik része dr. Oltványi Imre az Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) elnökekének

¹⁵⁴ MNL OL XIX-I-12 2. d. 22/1949.

¹⁵⁵ MNL OL XIX-I-12 2. d. 343/1948. Jeszenszky kérelme Varvasovszky László hazahozatali megbízottnak özv. Mauthner Alfrédné Budapestről eltűnt műtárgyai tárgyában. 1948. október 7.

¹⁵⁶ *Békefi* 2000. 132–135. o.; *Dunai* 2016. 12–13. o.

¹⁵⁷ MNL OL XIX-I-12 2. d. 22/1949.

¹⁵⁸ Uo.

¹⁵⁹ *Farkas* 2009/a. 409–449. o.

¹⁶⁰ Ennek egyik, ellenben sajtónyilvánosságot kapott része volt a Herzog-gyűjtemény pár darabjának külföldre történő kikerülése is, lásd: Lefoglalták „báró” Herzog István nagy értékű festményeit. *Képes Figyelő*, 1948/46. sz. (1948. november 13.) 9. o.

¹⁶¹ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1949. évi 13. számú törvényerejű rendelete a múzeumokról és a műemlékekről. *Magyar Közlöny*, 1949/237. sz. (1949. november 16.) 17–24. o.; A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1620-34/1949. (237) V. K. M. sz. rendelete a múzeumokról és műemlékekről szóló 1949.13. számú törvényerejű rendelet hatálybalépésével kapcsolatban felmerülő egyes kérdések szabályozása tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1949/237. sz. (1949. november 16.) 1962–1963. o.; A vallás- és közoktatásügyi minisz-

1949. január 21-én meghozott határozata, amelyben a múzeumi tanács nevében felhívta az egyes főigazgatókat „hogy semminemű, a vezetése alatt álló intézetben letétképpen vagy más címen őrzött műtárgyat, vagy muzeális jellegű anyagot semmiképpen se adjon ki, még a fennálló jogszabályok, vagy a letéti szerződés stb. alapján arra jogosított személyeknek sem, a Tanácstól nyert felhatalmazás nélkül.”¹⁶² Dr. Radnóti Aladár főfelügyelő-helyettes (KÖF) ezt február 3-án valamennyi vidéki múzeumra,¹⁶³ majd az VKM március 8-án a Jeszenszky- és Fügedi-féle biztosságokra is kiterjesztette.¹⁶⁴

További fontos mozzanatként említendő, hogy dr. Dobrovits Aladár MNM elnöki tanácsos 1949. február 2-án pedig bizalmas felkérést intézett a szakmai felügyeletük alá tartozó országos intézmények és a miniszteri biztosság felé: „A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa attól az aggodalomtól vezetve, mellyel a magyar nemzeti múlt emlékeinek sorsát kíséri és azon felelősségérettől eltöltve, mellyel a magyar múlt tárgyi emlékeinek megőrzése iránt tartozik, kötelességének tartja, hogy tudomást szerezzen mindazon, az ország területén található műtárgyakról, melyek a felszabadulás előtt Budapesten és vidéken magángyűjteményekben foglaltak helyet és melyeknek sorsáról azóta megnyugtató értesülést nem minden esetben sikerült szereznie.”¹⁶⁵ Jeszenszky 14-én értesítette a múzeumi tanácsot a miniszteri biztossága által az elveszett vagy megsemmisült műtárgyakról felvett kartonokról, valamint az elkészült katalógusról. Hozzátette, hogy „Sajnos a katalógus kinyomtatásának költségére még eddig nem sikerült fedezetet találni, pedig ez nemcsak a külföldi múzeumoknak szétküldve a kutatás érdekeit szolgálná, hanem fontos kultúrhistoriai dokumentum is lenne.”¹⁶⁶ Természetesen készséggel állt a tanács rendelkezésére, de kérte annak pontosítását, hogy milyen adatokra lenne szükség.¹⁶⁷

A hazai műtárgyállomány felmérésének, egyben megóvásának betetőzése az említett törvényerejű rendelet által a nemzeti érdekű magángyűjtemények fogalmának megalkotásával és védettségének bevezetésével már az újonnan létrejövő Műemlékek és Múzeumok Országos Központja (továbbiakban: MMOK) nevéhez fűződik. A Csánky-,

ter 1620-28/1949. (237) V. K. M. sz. rendelete a könyvek és műtárgyak értébecslésével, valamint a külföldre történő kivittel kapcsolatos eljárás szabályozása tárgyában. *Magyar Közöny*, 1949/237. sz. (1949. november 16.) 1964–1965. o.

¹⁶² MNL OL K 726 70/1949. Műtárgyakra vonatkozó letiltó határozat. 1949. január 21. Megtalálható még: MNL OL XIX-I-1-h 232. d. 110-3. tét. 212718/1949. VKM VI/2. o.: Műtárgyak. 1949. február 11. Oltványiról lásd MMA 2002. 663. o.

¹⁶³ MNL OL K 729 38. cs. 128/1949. Dr. Radnóti Aladár főfelügyelő-h. (KÖF) felhívása a vidéki múzeumok vezetőinek a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának letiltó határozata tárgyában. 1949. február 3.

¹⁶⁴ MNL OL XIX-I-12 2. d. 85/1949. Dr. Kardos László üov. (VKM) átirata az Elhurcolt Művészeti Alkotások Miniszteri Biztosságának Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának letiltó határozata tárgyában. 1949. március 8.; MNL OL XIX-I-13 3. d. 659/1949. Kardos átirata a Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztosságának Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának letiltó határozata tárgyában. 1949. március 8.; MNL OL XIX-I-12 2. d. 114/1949. és MNL OL XIX-I-13 3. d. 687/1949. Dobrovits átiratai Jeszenszkynek és Fügedinek letétek kiadására vonatkozó letiltó határozat tárgyában. 1949. április 1.

¹⁶⁵ MNL OL K 726 135/1949. Budapesti és vidéki magángyűjteményekben levő műtárgyakról jelentés. 1949. február–március.

¹⁶⁶ MNL OL XIX-I-12 2. d. 58/1949. Jeszenszky értesítése az MNM Tanácsának az 135/1949. sz. átirat tárgyában. 1949. február 14.

¹⁶⁷ Uo.

valamint a Jeszenszky-féle iratok adatait felhasználás, leginkább a rendeletben foglalt bejelentési kötelezettség teljesítése céljából már a Fügedi-biztosság bocsátotta a Központ rendelkezésére.¹⁶⁸ A név- és címjegyzék 1950. január végén került átadásra a Nyilvántartási Osztálya részére.¹⁶⁹

A Jeszenszky-biztosság megszüntetése

Az VKM Művészeti Főosztálya 1949 februárjában a Jeszenszky-biztosság tevékenységét már nem tartotta indokoltnak, ezért megszüntette fizetésének folyósítását.¹⁷⁰ A hivatal feladatát sok tekintetben valóban befejezte.¹⁷¹ A minisztérium megköszönve értékes és eredményes munkáját 1949. június elsejével szüntette meg. A munkakörébe tartozó, még folyamatban lévő ügyeket, valamint az őrizetében álló műtárgyakat és adminisztrációját a Fügedi-biztosság vette át. Egyidejűleg megbízta Jeszenszkyt az SzM eltűnt műtárgyainak katalógusa elkészítésével,¹⁷² melyet az elfogadott.¹⁷³ Három nappal később a miniszteri biztos kórházi kezelésének következtében, annak javaslatára Moravék László tanügyi tanácsos segédletével került sor a múzeumban jegyzőkönyv felvétele mellett 474 tételnyi műtárgy, 14 tételnyi egyéb ingóság (berendezés, segédkönyvek, stb.) és a teljes irodai iratanyag átadására.¹⁷⁴ Lőrinczy és Moravék a biztosságnál beosztás nélkül voltak, őket rendelkezési állományba tették, Rudnayt és dr. Berczeli Károlynét pedig Fügedihez helyezték át.¹⁷⁵ (Nagy Barna az Egri Városi Múzeum vezetője lett). A Gazdasági Főtanács július 2-án az VKM-nek írt javaslatában mintegy megerősítette a megszüntetést: „A Gazdasági Főtanács Titkársága megvizsgálta a Köz és Magángyűjteményekből Elhurcolt Művészeti Alkotások Ügyeinek Miniszteri Biztossága működését és úgy találta, hogy ezen hivatal további fenntartására szükség nincs. A miniszteri biztosság ugyanis reá bízott tennivalók nagy részének elvégzésével a feladatát már betöltötte, a még folyamatban lévő

¹⁶⁸ MNL OL XIX-I-13 4. d. 975/1949. Fügedi felterjesztése Ortutay miniszternek (VKM) 1949. X-XII. havi munkaterv beküldése tárgyában. 1949. november 2.; Uo. 6/1950. A felderítő csoport 1950. évi munkaterve. 1950. január 11.; Uo. 7/1950. A felderítő csoport 1950. évi január–március havi munkaterve. 1950. január 11.

¹⁶⁹ MNL OL XIX-I-13 4. d. 37/1950. MMOK: Felderítő csoport január havi munkájáról jelentés. 1950. február 1.; Uo. 38/1950. MMOK Felderítő Csoport: Gyűjtők névjegyzékének összeállítása. 1950. január 31. Lásd még *Sínkó* 2009. 55–60. o.

¹⁷⁰ MNL OL XIX-I-1-h 235. d. 220065/1949. VKM V. o.: A köz- és magángyűjteményekből elhurcolt művészeti alkotások miniszteri biztosságának megszüntetése. 1949. május 26.

¹⁷¹ Uo. Rudnay jelentése. 1949. május 18.

¹⁷² MNL OL XIX-I-13 3. d. 770/1949. Dr. Kardos László üov. (VKM) átirata a Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztosságának a köz- és magángyűjteményekből elhurcolt művészeti alkotások miniszteri biztosához intézett rendelete tárgyában. 1949. május 27.; SzMi 428/1949. Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztossága 767/1949. az átvett raktárhelyiség 1 db kulcsát beküldi megőrzés céljából. 1949. június 24.

¹⁷³ MNL OL XIX-I-1-h 380. d. 1622/18/1949. VKM V/1. o.: Orsz. Magyar Szépművészeti Múz. veszteség katalógusa. 1949. augusztus 13.

¹⁷⁴ Uo. 235. d. 220677/1949. VKM V/1. o.: Miniszteri biztosság megszüntetése. 1949. június 2.; Uo. 378. d. 1. tét. 1620/2/1949. Jegyzőkönyv a Köz- és Magángyűjteményekből Elhurcolt Művészeti Alkotások Ügyeinek Miniszteri Biztossága kezelésében lévő tárgyak átadásáról a Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztossága részére. 1949. június 4. Jeszenszky észrevételeit az átadásra vonatkozóan lásd MNL OL XIX-I-13 3. d. 770/1949. Jeszenszky értesítése a Veszélyeztetett Gyűjtemények Miniszteri Biztosságának az 1949. június 4-én kelt átadási jegyzőkönyvre vonatkozóan. 1949. június 18.

¹⁷⁵ MNL OL XIX-I-1-h 235. d. 220065/1949. Berczeli Károlyné sz. Monori Erzsébet (?) színháztörténész. Országos Színháztörténeti Múzeum, majd az OSZK munkatársa.; Berczeli Anzelm (Vyhnalek) Károly (1904–1982) író, költő, műfordító, könyvtáros.

ügyeinek felszámolására és a jövőben esetleg nyugatról visszaérkező műkincsek kezelésére nem érdemes egy külön szervezetet fenntartani. A miniszteri biztosság őrizetében lévő és ma már kevés számú műkincs kezelésének átvétele nyilvánvalóan nem jelentene a Szépművészeti Múzeum számára nagy megterhelést, a miniszteri biztosság adminisztrációs teendője pedig most már oly kevés, hogy annak ellátását minden nehézség nélkül el tudja vállalni valamely érdekelt hatóság. Az elveszett és megsemmisült műkincsek katalógusai elkészíttetésének szüksége sem teszi indokolttá a miniszteri biztosság fenntartását, mert a miniszteri biztosság fenntartási költségeinél sokkal kevesebb kiadást igénylő módon is biztosítható azok összeállítása.”¹⁷⁶

A háborús veszteségkatalógus az 1950-es években

Jeszenszky 1950. február 6-án megküldött jelentésében mutatta be a miniszternek az SzM, valamint a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum háborús veszteségeinek 993 tételt tartalmazó katalógusát. Véleményezésre az anyag az MMOK-nak került továbbításra.¹⁷⁷ A volt miniszteri biztos június 30-án és július 20-án további javaslatokat intézett Ortutaynak, már a Központ vezetőjének a beadványát illetően.¹⁷⁸ A Központ 1951. június 8-án értesítette kéziratának elfogadásáról, azonban kérte tőle annak kiegészítését.¹⁷⁹ Három nappal későbbi válaszlevelében Jeszenszky felvázolta következő munkatervét. Felhasználásra újra legépelte, majd a Nyilvántartási Osztály részére pedig benyújtotta a teljes jegyzéket. A másolatok elkészítésére bekért ajánlatok alapján úgy döntöttek, hogy a sokszorosítást a házi rotaprint csoport végzi el.¹⁸⁰ Ortutay 1952. április 17-én tájékoztatta a Közoktatásügyi Minisztériumot arról, hogy „a lappangó műtárgyak visszaszerzésének elősegítése céljából” elkészültek „a háború alatt, 1944–1945-ben Magyarországon köz- és magántulajdonból elveszett különböző műtárgyak katalógusai”. A „háborús műtárgyvesztesség jegyzék” ekkor 9 kötetből állt: „1./ Az Országos Szépművészeti Múzeum háborús veszteségeinek jegyzéke, 2./ A Ráth György Múzeum háborús veszteségeinek jegyzéke, 3./ A Hopp Ferenc kelet-ázsiai művészeti Múzeum veszteségeinek jegyzéke, 4./ A Fővárosi Képtár háborús veszteségeinek jegyzéke, 5./ Egyéb köztulajdonból elveszett műtárgyak jegyzéke, 6./ Elhalt magyar mesterek háború alatt köz- és magántulajdonból elveszett festményei, 7./ Régi külföldi mesterek köz- és magántulajdonból elveszett festményei, 8./ A XIX–XX. századbéli külföldi mesterek köz- és magántulajdonból elveszett festményei, rajzai és grafikai művei, 9./ Köz- és magántulajdonból elveszett műbecsű kerámiai tárgyak jegyzéke.”¹⁸¹ Ezekből kizárólag a köztulajdonból származó hiányokat tartalmazó 1-es, 4-es és 5-ös jegyzékek kerültek 200 példányban sokszorosításra.

¹⁷⁶ MNL OL XIX-I-1-h 380. d. 1622/7/1949. VKM V/2. Üo.: G. F. javaslata az Elhurcolt Javak min. biztosságának megszüntetésére. 1949. július 12.

¹⁷⁷ Üo. 1622/14/1950. VKM VI/2. o.: Háborús veszteségek jegyzéke. 1950. február 13.

¹⁷⁸ MNGKI sz. n. Jeszenszky javaslatai az SzM háborús veszteségeinek katalógusa tárgyában. 1950. június 30. és július 20.

¹⁷⁹ MNL OL XIX-I-19-a 27. d. 1604/J/07506/1951. MMOK: Dr. Jeszenszky Sándor megbízása a múzeumok külföldre hurcolt anyagát tartalmazó háborús kár elkészítésére. 1951. június 8.

¹⁸⁰ Üo. 26. d. 1603/J/07831/1951. MMOK: Közgyűjtemények háborús veszteségeinek katalógusa. 1951. június 14.

¹⁸¹ MNL OL XIX-I-5-a 118. d. 863-0251/1952. Ortutay v. (MMOK) tájékoztatása a Közoktatásügyi Minisztériumnak háborús műtárgyvesztesség katalógusa tárgyában. 1952. április 17.

A Központ terve szerint, belföldön mintegy 50 darab múzeumoknak, államrendőrségnek, bizományi áruházaknak, műkereskedőknek és jelentősebb gyűjtőknek kerülne szétkül-
désre. A hivatalvezető végül így folytatta: „A külföldi múzeumok, műkereskedők, auk-
cióházak számára is szükségesnek látja a jegyzék elküldését. (A külföldi műkereskedők
és aukcióházak, múzeumok címét csatolja.)

Kérem a Közoktatásügyi Minisztériumot, hogy az előadottakkal kapcsolatos állásfog-
lalását közölje Központunkkal.

Kérem továbbá, hogy a Külügyminisztériumnak a katalógusok külföldre küldésével
kapcsolatos véleményéről is tájékoztatni szíveskedjék.

Csatolva küldöm a külföldre küldendő levéltervezetet.¹⁸²

Továbbá a két *kéremmel* kezdődő mondat mellé kézzel feljegyezve, hogy „*Kimarad.*”

Jeszzenszky és miniszteri biztossága az adott körülmények között is tisztességgel elvé-
gezte feladatát. Tevékenysége nélkül számos műtárggyal szegényebbek lennének mind a
hazai köz-, mind a magángyűjtemények. A szovjet hadsereg által elszállított értékek utáni
sikertelen nyomozás, a háborús műtárgyvesztés-jegyzékek kései és korlátozott meg-
jelenése nem rajta múlt. Munkásságának levelezése és elkészült nyilvántartásai fontos
mementók az utókor számára, egyben izgalmas források az elveszett műkincseket kutá-
tók részére. Cikkemmel mondok köszönetet e kevésbé megbecsült és sajnos méltánytala-
nul elfeledett minisztériumi tisztviselőnek!

BIBLIOGRÁFIA

- Bajzik* 2006. *Bajzik Zsolt*: A körmendi Batthyány kastély műkincseinek és levél-
tárának sorsa 1945 után. In: A Batthyányak évszázadai. Tudományos
konferencia Körmenden (2005) Körmend–Szombathely, 2006. 265–
274. o.
- Balogh* 2015. „Törvényes” megszállás. Szovjet csapatok Magyarországon 1944–
1947 között. Szerk. *Balogh Béni*. Budapest, 2015.
- Bardoly – Haris* 1996. A magyar műemlékvédelem korszakai. Művészettörténet–Műemlék-
védelem IX. Szerk. *Bardoly István – Haris Andrea*. Budapest, 1996.
191–201. o.
- Békefi* 2000. *Békefi Eszter*: Visszakapott műkincseink. In: Jelentés-Report 2000.
A Kulturális Örökség Igazgatóságának Évkönyve 2000. Szerk. *Mar-
ton Erzsébet*. 132–135. o.
- Dörnyei* 1985. *Dörnyei Zoltán*: A magyar műkereskedelem 1945 előtt. Budapest,
1985.
- Dunai* 2016. *Dunai Andrea*: Palotából sóbányába –23 év külhonban. Ausztriából
hazatért festmények. *Műértő*, 19. (2016) 3. sz. 12–13. o.

¹⁸² MNL OL XIX-1-5-a 118. d. 863-0251/1952. Ortutay v. (MMOK) tájékoztatása a Közoktatásügyi
Minisztériumnak háborús műtárgyvesztés katalógusa tárgyában. 1952. április 17.

- Farkas* 2009. *Farkas Kornél: Műtárgymozgások 1938–1945. Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum a második világháborúban. Századok Füzetek, 5. (2009) 99. o.*
- Farkas* 2009a. *Farkas Kornél: Ingó műemlékek védelme a magyar művészettörténeti irodalomban. In: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. (Történeti tanulmányok 12.) Szeged, 2009. 409–449. o.*
- Farkas* 2016. *Farkas Kornél: Műtárgymozgások 1945–1949. Az Ország Magyar Szépművészeti Múzeum a második világháború után I. Századok, 150. (2016) 6. sz. 1473–1475. o.*
- Genyijeva – Kiss – Monok* 2007. *Translatio Librorum. Tanulmányok az Oroszországból Sárospatakra visszaszolgáltatót könyvek kapcsán. Szerk. Jekatyerina Jurjevna Genyijeva – Kiss Ilona – Monok István. Budapest, 2007.*
- Géber* 1970. *Géber Antal: Magyar műgyűjtők. Összeállította Tóth Melinda. Budapest, 1970.*
- Hahn* 1984. *Hahn Sándor: A Szent Korona útja és sorsa 1944–1978. New York, 1984. 196–199. o.*
- Hazatért* 1947. *Hazatért mesterművek. A Szentgotthárdról és Münchenből visszahozott műkincsek I. kiállítása. (Régi külföldi festmények.) Budapest, 1947.*
- Horváth* 1998. *Horváth Hilda: Kőszeghy Elemér: Ingó műemlékek jegyzéke. Műemlékvédelmi Szemle, 8. (1998) 1. sz. 69–75. o.*
- Ingó műemlékek „Ingó műemlékek leltára” dr. Kőszeghy Elemér gyűjtése alapján. leltára 2009. Digitalizált műtárgy-felmérőlap nyilvántartás az Iparművészeti Múzeum adattárában. 2009. (DVD-ROM)
- Jeszenszky* 1952. *Jeszenszky Sándor: Háborús műtárgyvesztés-jegyzékek. Budapest, 1952.*
- Juhász* 2017. *Juhász Sándor: A valaha volt Szeben-gyűjtemény. Válogatás itáliai festők képeiből. Múzeumcafé, 58. (2017) 175–185. o.*
- Karsai* 2016. *Karsai László: Szálas Ferenc. Budapest, 2016.*
- Mayer* 2000. *Mayer Rita: Az elhurcolástól az azonosításig: a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára egy részének sorsa. In: Jelentés-Report 2000. A Kulturális Örökség Igazgatóságának Évkönyve 2000. Szerk. Marton Erzsébet. Budapest, 2000. 90–106. o.*
- MMA* 2002. *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok (MMA). Szerk. Bodó Sándor – Viga Gyula. Budapest, 2002.*
- Molnos* 2017. *Molnos Péter: Az elveszett örökség. Magyar műgyűjtők a 20. században. Budapest, 2017.*
- Mravik* 1998. *Mravik László: The „Sacco di Budapest” and Depredation of Hungary 1938–1949. Budapest, 1998.*

- Mravik* 2003. *Mravik László*: Báró Hatvany Ferenc műgyűjteményének története. In: A Hatvanyak emlékezete. *Hatvany Lajos Múzeum Füzetek* 18. (2003) 113–266. o.
- Sinkó* 2009. *Sinkó Katalin*: Nemzeti Képtár. (Az MNG évkönyve 2008.) Budapest, 2009. 55–60. o.
- Takács* 2012. Műgyűjtők Magyarországon a 18. század végétől a 21. század elejéig. Összeállította *Takács Gábor*. Budapest, 2012.
- Várnai* 2006. *Várnai Ágnes*: A Fővárosi Múzeumtól a Szépművészeti Múzeumig – Csánky Dénes emlékiratai alapján. In: Tanulmányok a Holokausztról IV. Szerk. *Randolph L. Braham*. Budapest, 2006. 163–181. o.
- Zsámbéky* 2006. *Zsámbéky Mónika*: A Batthyányak művészeti gyűjteményei. A körmen di kastély XVIII. század végi inventárium a. In: A Batthyányak évszázada i. Tudományos konferencia Körmen den (2005). Körmen d–Szombathely, 2006. 281–296. o.

RÖVIDÍTÉSEK

CACP	Central Art Collecting Point, München
CRA	Commission De Recuperation Artistique
HMI	Hopp Múzeum Irattár, Budapest
KÖF	Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége
KüM	Külügyminisztérium
MÁH	Magyar Általános Hitelbank
MLPB	Magyar Leszámítoló és Pénzváltóbank
MNGKI	Magyar Nemzeti Galéria Központi Irattár
MMOK	Műemlékek és Múzeumok Országos Központja, Budapest
MNM Tan.	Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
MOB	Műemlékek Országos Bizottsága, Budapest
MTA	Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
PMKB	Pesti Magyar Kereskedelmi Banknak
PüM KVMJ Üo.	Pénzügyminisztérium Külföldre Vitt Magyar Javak Ügyosztálya
SzMI	Szépművészeti Múzeum Irattár, Budapest
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
VKM	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium

Kornél Farkas

THE CONSEQUENCES OF WORLD WAR TWO AS FOR THE HUNGARIAN NATIONAL TREASURES: THE ACTIVITY OF THE MINISTERIAL COMMITTEE OF THE AFFAIRS OF ARTWORKS KIDNAPPED FROM PUBLIC AND PRIVATE COLLECTIONS (PART 2)

(Abstract)

The aim of the research paper is to introduce the process of rescuing national treasures and artworks after the World War Two with the presentation of the activity of the so-called Jeszenszky-committee and its participation in restitution processes between 1946 and 1952.

The research is based on the sources of the above mentioned committee which can be found in different archives, but the most important of them is the fond at the Central Archive of the National Archives Hungary (reference code: HU-MNL-OL-XIX-I-12), but it also considered the records of other superior bodies connected to the committee and the literature published in the topic. The author did its best to minimize overlaps with earlier publications about the motion of artworks and the history of the Hungarian Museum of Fine Arts between 1938 and 1949.

“I am aware of the fact that my work will not only be judged by His Honour the Minister, but also by the court of justice of future generations of Hungary” – wrote Sándor Jeszenszky, the chairman of the committee as a motto about his own work in 1946. Considering his extraordinary performance, we can hope that more than 70 years later it is possible to make a monument for one of the people, Sándor Jeszenszky, who saved national treasures of Hungary.